

Iskustva mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika (OPG-ovaca) u Bjelovarsko-bilogorskoj i Požeško-slavonskoj županiji

---

Pupak, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:367418>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**Iskustva mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika (OPG-
ovaca) u Bjelovarsko-bilogorskoj i Požeško-slavonskoj županiji**

Studentica: Helena Pupak

Mentorica: doc. dr. sc. Tijana Trako Poljak

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Selo u Republici Hrvatskoj	2
2.1. Zadovoljstvo životom na selu	4
2.1.1. Infrastruktura sela.....	6
2.1.2. Slobodno vrijeme na selu	7
3. Poljoprivreda u Republici Hrvatskoj.....	9
3.1. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva	10
3.1.1. Mješovita poljoprivredna gospodarstva	11
3.2. Mladi poljoprivrednici kao vitalni akteri ruralnog razvoja.....	12
3.3. Hrvatska poljoprivreda u Europskoj Uniji.....	13
3.4. Percepcija zanimanja poljoprivrednika	14
3.5. Potencijal zadruga	16
4. Metodologija istraživanja	17
5. Rezultati i rasprava istraživanja	20
5.1. Iskustvo života na selu.....	20
5.1.1. Infrastrukturna opremljenost sela.....	20
5.1.2. Način provođenja slobodnog vremena	26
5.1.3. Pozitivne i negativne strane života na selu	28
5.2. Iskustvo rada u poljoprivredi	29
5.2.1. Motivacija za poljoprivrednu djelatnost, obrazovanje i usavršavanje	29
5.2.2. Infrastruktura i proizvodnja	31
5.2.3. Prodaja proizvoda.....	32
5.2.4. Financije na OPG-u.....	34
5.2.5. Percepcija zanimanja poljoprivrednika	36
5.3. Planovi za budućnost.....	38
6. Zaključak	40
7. Literatura.....	42
8. Prilozi.....	45
9. Sažetak.....	46

1. Uvod

Globalizacija, slobodno tržište, modernizacija, tehnološki napredak i mnogi drugi koncepti bitni u sociološkoj teoriji ključni su u analizama transformacije koje je u suvremenosti proživjelo ruralno područje uključujući i hrvatsko ruralno područje. Seljaci su se morali prilagoditi uvjetima rada i tržišta nastalih posredstvom tih procesa. Međutim, upravo ovi aspekti društva doveli su seljake u nepovoljan položaj, što je za jednu od najtežih posljedica imalo veliko iseljavanje, posebice mladog stanovništva, u gradove (pretežito iz ekonomskih i obrazovnih razloga) u nekoliko valova, uključujući i najnovije doba, gdje su najčešće i ostajali živjeti. Međutim, proteklih godina događaju se i neki pozitivni procesi, posebice otkad je Republika Hrvatska postala članicom Europske Unije, čiji fondovi omogućuju povećanje kvalitete poljoprivredne proizvodnje te mogućnost širenja aktivnosti i poslovanja, selo ponovno ima potencijal postati poželjnim mjestom za život i rad. Demografski gledano Republika Hrvatska, a posebice ruralna područja, imaju pretežito staro stanovništvo, zbog čega se i postavlja pitanje što bi to motiviralo mlade ljude na život u selu i rad u poljoprivrednoj djelatnosti.

Bjelovarsko-bilogorska i Požeško-slavonska županija predstavljaju velik potencijal za kvalitetan život i rad mladih ljudi i obitelji, koliko zbog svojih prirodnih resursa i obradivih zemljišta, toliko zbog prostornog rasporeda naselja, koji dobro povezuje seoska i gradska područja. U Bjelovarsko-bilogorskoj županiji 2011. su godine bile ukupno 42 302 osobe zaposlene u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, a u tom broju ukupno je više od 18 000 osoba u dobi od 20 do 39 godina, dok su u Požeško-slavonskoj županiji iste godine zabilježene 21 948 osobe, od čega je ukupno 11 826 u dobi od 20 do 39 godina (*Popis stanovništva*, 2011). S pretpostavkom da se u tom broju zaposlenih nalazi i velik dio onih koji se bave isključivo poljoprivredom, otvara se pitanje kakva su njihova iskustva s poljoprivrednim zanimanjem i životom na selu. Za ova, kao i druga hrvatska ruralna područja, nedostaje nam empirijskih podataka koji bi pomogli bolje razumjeti motivaciju ruralnog, posebice mladog, stanovništva da ostanu ili se vrate na selo i bave poljoprivredom kao djelatnosti. Posljednji znanstveni empirijski, ali i teorijski radovi koji se bave općenito područjem ruralnosti u Hrvatskoj objavljeni su prije više od deset godina. To, naime, ne znači da je područje ruralnosti sociološki irelevantna tema, već je pokazatelj mnogih drugih procesa koji su se zbivali, kako na globalnoj razini, tako i na području cijele Hrvatske. Relevantnost ove teme višestruka je, a najbolje ju opisuje

sljedeće: „Ondje gdje selo nije razvijeno, ne može se govoriti o razvijenosti“ (Štambuk, 2002:364). U tom smislu potrebno je raditi na revitalizaciji ruralnih područja, a da bi se to postiglo potrebno je interdisciplinarno proučavati sve njegove aspekte, kao i potrebe seoskog stanovništva, kako bi se mogle donositi pravovaljane odluke koje direktno ili indirektno utječu na seosko stanovništvo. Upravo su u tome sociološka istraživanja od iznimne važnosti. Kako tvrdi Župančić (2002:36): „Iako značaj poljoprivrede opada s općim razvojem, a zapošljava i sve manji broj seoskog žiteljstva, njezin značaj za ruralni prostor ipak ne opada razmjerno tome. To posebno vrijedi za krizne prilike u društvu...“. Upravo je globalna pandemija COVID-19 koja je zadesila i Hrvatsku potvrdila važnost ruralnih područja posebice kroz povećanje važnosti nacionalne poljoprivredne djelatnosti – zatvaranje granica države i potpuno „paraliziranje“ tržišta ojačalo je potrebu za nacionalnom poljoprivrednom proizvodnjom.

Predmet ovog istraživanja iskustva su mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika (OPG-ovaca) u Bjelovarsko-bilogorskoj i Požeško-slavonskoj županiji. Cilj istraživanja je empirijski i teorijski utvrditi iskustvo života na selu i rada u poljoprivredi mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika koji žive u selima prethodno navedenih županija, a u svrhu utvrđivanja prednosti, nedostataka i prepreka bavljenja poljoprivrednom djelatnošću, kao i samog života na selu.

2. Selo u Republici Hrvatskoj

U sociološkoj disciplini postoji mnoštvo dihotomija kao što su pojedinac-kolektiv, zajednica-društvo, makro-mikro, ali i dihotomija selo-grad, odnosno ruralno-urbano. Selo se nerijetko u tom smislu koristi kao suprotnost gradu i gradskom načinu života, no postavlja se pitanje znači li to da selo ne postoji ukoliko ne postoji grad? Koja su u tom slučaju ključna obilježja sela koja ga izdvajaju od ostalih naselja? Jesu li to gospodarska (ekonomska), društvena, kulturna, infrastrukturna, prostorna ili neka druga obilježja? Selo se u sociološkim teorijama označava i definira kroz razne koncepte kao što su ruralnost, ruralni kompleks, ruralitet i ruralno područje. Prema Cifriću (2003:33) ovi koncepti imaju zajedničke karakteristike koje se mogu promatrati kroz četiri značajne komponente: selo, poljoprivreda, okoliš i tehnologija. Selo se izdvaja, prema tome, po svom prostornom položaju, unutarnjoj organizaciji naselja, vjerovanju, obrazovanosti i vrijednostima.

Poljoprivreda je ovdje također ključan element koji izdvaja ruralni kompleks od urbanog i bilo kojeg drugog kao djelatnost koja se obavlja unutar postojeće agrarne strukture, uključujući tako stare zanate i obrte, koji su najduže opstali upravo u ruralnim kompleksima. Okoliš, kao treća komponenta, izdvaja selo zbog njegove netaknute prirode i krajolika te posljednja komponenta – tehnologija, koju autor posebno izdvaja jer je ona posljednja imala najveći utjecaj, kako na materijalnu, tako i na kulturnu sferu društva. Hrvatska je, prostorno gledano, bogata ruralnim područjima te shodno tome i poljoprivrednim zemljištima, no taj se potencijal, sudeći prema dosadašnjim istraživanjima, nije dovoljno dobro iskoristio. Temeljni problem zbog kojega je gotovo nemoguće provoditi analize sela u Hrvatskoj i tako pratiti progres ili regres, jest taj što ne postoji generička definicija sela. Državni zavod za statistiku (2011:13) iz tog razloga predlaže model prema kojemu se „urbanim (gradskim) naseljima smatraju: 1. sva naselja sjedišta upravnih gradova (bez obzira na broj stanovnika), 2. sva naselja s više od 10 000 stanovnika, 3. naselja od 5 000 do 9 999 stanovnika s 25% i više zaposlenih u naselju stanovanja, i to u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima (u odnosu na ukupan broj zaposlenih stanovnika naselja) i 4. naselja od 2 000 do 4 999 stanovnika s 25% i više zaposlenih u naselju stanovanja, i to u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima (u odnosu na ukupan broj zaposlenih mještana) te s udjelom nepoljoprivrednih kućanstava od 50% i više. Sva ostala naselja, koja ne zadovoljavaju navedene kriterije, smatraju se ruralnim i prijelaznim naseljima. U tu skupinu uključena su i sela i ostala, manje ili više urbanizirana naselja u ruralnom prostoru.“

Gotovo je nemoguće provoditi istraživanje i govoriti o suvremenoj ruralnosti i poljoprivrednoj djelatnosti bez osvrta na transformaciju koje je selo, osobito u hrvatskom kontekstu, proživjelo. Naime, razumijevanje ključnih fenomena u transformaciji sela, prethodno spomenutih u uvodu, nužan je preduvjet za daljnju elaboraciju i razumijevanje ruralnog života. Globalizacija kao prvi fenomen koji ima najviše utjecaja na sve sfere u društvu predstavlja „proces oblikovanja nadnacionalnih struktura – globalnog društva“, dok je globalitet „stanje kao posljedica globalizacije“, a „globalizam kao ideologija“ (Beck, 1998; prema Cifrić, 2003:27). Posljedice globalizacije, ali i procesi koji su se odvijali ili se odvijaju istovremeno su sljedeći: industrijalizacija, urbanizacija, deagrarizacija, ruralni i agrarni egzodus, depopulacija, deruralizacija i modernizacija. Proces globalizacije, industrijalizacije i kolonizacije doveli su do narušavanja postojećih struktura na svakoj razini, pa tako i u ruralnom svijetu. Cifrić (2003: 35) navodi tri oblika

narušavanja, odnosno razaranja ruralnog svijeta, a to su: smanjenje poljoprivrednog u ukupnom broju stanovništva, promjena socijalne strukture na selu i promjena u ruralnoj strukturi i seoskoj svakodnevnici. Industrijalizacija, kao proces koji najviše utječe na ekonomsku sferu društva, ostavlja traga i na ruralnom području i njegovom stanovništvu. Razvoj tehnologije doveo je do smanjenja potrebne radne snage u poljoprivrednoj djelatnosti jer su modernizacija i tehnološke inovacije dovele do uvođenja mehanizacije te posljedično tome i nepotrebnosti ljudskog rada. Rad tako postaje efikasniji, a samim time i profitabilniji. Također, industrijalizacija je dovela do širenja drugih sektora – sekundarnog i tercijarnog, što je za posljedicu imalo ruralni i agrarni egzodus, odnosno napuštanje poljoprivredne djelatnosti, kao i sela. Samim time dolazi do procesa urbanizacije, odnosno veće koncentracije stanovništva u urbanim sredinama, a pretežno je do toga došlo iseljavanjem ruralnog stanovništva u gradove. Iznimno negativna posljedica ovih procesa je upravo odlazak mladog, vitalnog, radno sposobnog stanovništva iz sela. Kako tvrdi Mendras (1976:205) „Mladi uvijek prvi napuštaju selo, i to je razlog starenja stanovništva, koje se jasno vidi na starosnoj piramidi“.

2.1. Zadovoljstvo životom na selu

Koncept „zadovoljstva životom“ ili koncept zadovoljstva u nekom drugom, širem ili užem smislu u sociološkoj je disciplini vrlo često tema proučavanja. U znanstvenim disciplinama istražuje se kao pojam srodan pojmovima kao što su dobrobit, sreća i kvaliteta života (Penezić, 2016:644). Pojam kvalitete života, prema mnogim znanstvenicima, krovni je pojam za prethodno navedene koncepte. U tim okvirima pojam zadovoljstva životom „odnosi se na globalnu evaluaciju osobnog života i smatra se kognitivnom komponentnom subjektivne dobrobiti, koju još čini emocionalna komponenta – raspoloženje ili emocije“ (Penezić, 2006:643). Penezić (2006:644) iznosi neke od teorija koje se bave zadovoljstvom životom, a to su teorija krajnjih točaka, teorija ugone i bola, teorija aktiviteta, asocijacionističke teorije i dr. Kompleksnost samog pojma „zadovoljstva životom“ stvorila je potrebu stvaranja određenih modela proučavanja i objašnjenja zadovoljstva životom pa tako postoje tri temeljna strukturirana modela: „top-down model“ (model „odozdo prema dolje“/deduktivni model), „bottom-up model“ (model „odozdo prema gore“/induktivni model) i dinamički model ravnoteže. Ovom radu najrelevantniji model ipak je onaj drugi model prema kojemu se „ukupan osjećaj zadovoljstva oblikuje na osnovi jednostavnoga zbrajanja zadovoljstva u različitim

domenama života, kao što su npr. brak, posao i obitelj...“ (Penezić, 2006:645). Ako se zadovoljstvo životom promatra kao koncept kojemu je koncept kvalitete života krovni pojam, onda valja istaknuti kako za njega postoje razni indikatori kao što su stanovanje, obrazovanje, uvjeti rada, zdravlja, slobodnog vremena i prehrane (Svirčić Gotovac, 2006:107).

S obzirom na opseg i prirodu ovoga rada, u istraživanju je fokus stavljen na dvije relevantne stavke koje uvelike određuju kvalitetu života, odnosno zadovoljstvo životom, a to su infrastruktura sela i slobodno vrijeme. „Zadovoljstvo je subjektivna kategorija na koju mogu ali ne moraju djelovati objektivne okolnosti“ (Seferagić, 1990:154). Seferagić u istraživanju iz 1990. godine potvrđuje da i u selu i u gradu zadovoljstvo raste s boljom opremljenošću okoline, ali isto tako da postoje mnoge nelogičnosti u odgovorima. Ona ističe interpretaciju zajedničku mnogim urbanim sociolozima, a to je da nerazvijenost uvjeta umanjuje prag potreba i aspiracija. „Začetnik ove ideje – Chombart de Lauwe govorio je o ciklusu potreba-aspiracija-potreba, kada razvojem uvjeta nešto što je bilo tek želja postaje potreba, a rađaju se i nove želje, tj. rastu aspiracije.“ (Seferagić, 1990:157). Je li danas doista tako? Tehnologija nas je na globalnoj razini dovela do toga da u svakom trenutku možemo znati što se zbiva na drugom kraju svijeta, a isto tako stanovnik sela može vidjeti što se događa u većim gradovima. Seljaci su možda u prošlosti bili zadovoljni svojim životnim standardom, ali tada nisu mogli znati što se događa na drugom mjestu udaljenom nekoliko desetaka ili stotina kilometara, osim ako fizički nisu došli do njega. Razvoj tehnologije, masovnih i telekomunikacijskih medija naprosto je rastvorio te granice i time potaknuo seljaštvo na promjenu postojećeg stanja. „Globalizacija nam omogućuje da suvremene procese i promjene vidimo bližima, neminovnima i svima dostupnima, prije ili kasnije“ (Svirčić Gotovac, 2006:107).

Ruralna područja loše su opskrbljena institucijama potrebnim za svakodnevni život i za zadovoljenje osnovnih potreba, zbog čega njihovi stanovnici te potrebe zadovoljavaju u drugim naseljima. U tom smislu važno je istaknuti mrežu naselja koja označava „takav sistem naselja u kome postoje funkcionalne, socijalne i druge veze među naseljima sa svrhom zadovoljenja potreba svih stanovnika unutar mreže naselja“ (Seferagić, 1987, prema: Svirčić Gotovac, 2006:110). Kvaliteta života unutar mreže naselja Hrvatske pokazala se kao nezadovoljavajuća, pri čemu su podaci za seoska naselja, što uključuje sela i seoske lokalne centre, najlošija (Svirčić Gotovac, 2006:121). Iz tog razloga istražiti će se kakvo je zadovoljstvo životom mladih poljoprivrednika na

temelju infrastrukturne (tehničke i socijalne) opremljenosti sela te načina provođenja slobodnog vremena i sadržaja koji im se za to nude.

2.1.1. Infrastruktura sela

Ruralna područja nemaju razvijenu infrastrukturnu opremljenost naselja, što može biti od velikog značaja za ukupno zadovoljstvo životom kojeg imaju stanovnici. Ona pripadaju području obilježenom mnoštvom malih sela i gradića niske gustoće naseljenosti s niskom razinom tehničke i komunalne infrastrukture (Župančić, 2002:36). „U najčešćem značenju infrastruktura nekog naselja podrazumijeva tehničku opremljenost koja je preduvjet za uspješno funkcioniranje raznovrsnih službi i naselja kao cjeline“ (Štambuk i Mišetić, 2002:157). Dok se u urbanim područjima, posebice u velikim gradovima, mnogi aspekti infrastrukture podrazumijevaju i uzimaju „zdravo za gotovo“, u ruralnim krajevima tome nije tako. Točnije, mnogih elemenata infrastrukturne opremljenosti, uključujući i one nužne za svakodnevno funkcioniranje, u prošlosti ili nije bilo ili ih je bilo malo. To potvrđuje i istraživanje kojim se utvrdilo da selima nedostaju i elementarne službe i institucije, zbog čega se seosko stanovništvo moralo koristiti takvim uslugama u većim i lokalnim središtima i gradovima (Župančić, 2005:617). Upravo je u tom kontekstu nužno istaknuti mrežu naselja, odnosno povezanost sela sa manjim gradovima i općinama u kojima su ruralnom stanovništvu dostupni svi potrebni elementi za ostvarenje određenog životnog standarda i zadovoljstva životom. Istraživanje *Infrastrukturna opremljenost hrvatskih seoskih naselja iz 2005. godine* autora Milana Župančića pokazalo je da je došlo do poboljšanja komunalne infrastrukture u selima, ali da postoji izrazit nedostatak zdravstvenih i obrazovnih ustanova. Glavni problem autor vidi u prostornoj raspodjeli sela, odnosno u tome što postoji mnoštvo malih sela s disperzivnom naseljenošću. Autor predlaže jačanje lokalnih razvojnih žarišta, što bi smanjilo važnost teritorija, a povećalo važnost umrežavanja manjih naselja s njihovim uslugama i utjecajima. No, kakva je infrastrukturna opremljenost sela danas, petnaest godina nakon objavljivanja ovog istraživanja? Do ovog odgovora može se doći tek sustavnim istraživanjem koje bi obuhvatilo sva naselja Republike Hrvatske. Bitno je pritom istaknuti razvoj tehnologije koji je u infrastrukturni spektar potreba postavio i još jedan – Internet, kojeg se može svrstati u komunikacijsku infrastrukturu. Za ovaj rad relevantni su, dakle, sljedeći elementi infrastrukturne opremljenosti: prometna, komunalna i komunikacijska infrastruktura, zdravstvene usluge, socijalna skrb,

obrazovne institucije, financijske službe te uslužne djelatnosti. U kontekstu participacije ruralnog stanovništva u (post)modernom društvu nužno je ostvariti standard koji je davno ostvaren u većim i urbanim sredinama. „Ostvarenje minimalnog društvenog standarda svakog pojedinca osnovni je zadatak svake strategije, odnosno da su svakome pod jednakim uvjetima pristupačni struja, cesta, voda, osnovna škola, medicinska pomoć itd. Dok se to ne dogodi, seosko će se stanovništvo s pravom smatrati zapostavljenim. Osobito na onim ruralnim područjima, koja su udaljenije od razvojno dinamičnih urbanih središta, i gdje su razvojne mogućnosti slabije“ (Štambuk, 2002:21).

2.1.2. Slobodno vrijeme na selu

Slobodno vrijeme sastavni je dio života svakog pojedinca u suvremenom društvu i kao takvo neupitno predstavlja društveni fenomen. Već spomenute i opisane promjene koje su uvelike odredile način života ruralnog stanovništva, odredile su također i način provođenja slobodnog vremena. „Prostor i vrijeme oduvijek su bili dvije ključne dimenzije čovjekove egzistencije, ali se tijekom čovjekove kulturne evolucije različito percipiraju“, pri čemu je u „predmodernim društvima dominiralo prirodno, ciklično vrijeme kao paradigma organizacije života lokalnih zajednica“, dok u „modernom društvu dominira linearno shvaćanje vremena i socijalno (kulturno) konstruirano vrijeme kao paradigma organizacije života“ (Cifrić i Trako, 2010:19). Predmoderne karakteristike stoga se nerijetko pripisuju ruralnim područjima, dok se moderne karakteristike pripisuju urbanim. Razvoj tehnologije u suvremenom društvu uklanja ovakvo razgraničavanje, briše granice vremena i prostora te tako utječe na svakodnevni život. Vrijeme je konstitutivni element socijalnih aktivnosti – ljudi u različitim kulturama različito doživljavaju vrijeme, odvijanje socijalnih aktivnosti potrebno je razmatrati u okvirima vremena-prostora, pri čemu prostor treba razumjeti kao mjesto interakcije (Bergemann, 1992; prema Čaldarović, 2009:219). Prostor tako može biti ruralni ili urbani, pri čemu socijalne aktivnosti u urbanim područjima mogu biti shvaćene kao brze, kratkotrajne, dinamične, dok su socijalne aktivnosti u ruralnim područjima dugotrajne, stabilne te povezane s prirodom, na što se svakako nadovezuje prethodno spomenuto ciklično vrijeme. U kontekstu industrijalizacije i modernizacije društva koje su dovele do egzaktne raspodjele vremena u danu, valja istaknuti sljedeću definiciju slobodnog vremena – ono je „artikulirana vremenska sekvenca, kao izdiferencirani vremenski blok u obliku dnevnih, tjednih, godišnjih odmora ima za pretpostavku industrijsku proizvodnju u kojoj

je proizvodni proces vremenski precizno reguliran pravilima i standardima“ (Župančić, 1968: 68). Ako uzmemo u obzir vrijeme i kontekst kad je Župančić pisao o ovoj temi, onda je jasno zašto slobodno vrijeme smatra rezultatom razvoja industrije i odvajanja proizvodnog rada od svakidašnjice. Za dvadeseto stoljeće ključna je prekomjerna eksploatacija radničke klase te trajanje radnog dana po 16 i 18 sati, zbog čega slobodnog vremena gotovo da nije ni bilo. Iz toga razloga se slobodno vrijeme smatra suvremenim problemom te se smješta u urbano-industrijski kontekst (Župančić, 1968: 67). Ako slobodno vrijeme razmatramo u okviru zadovoljstva životom, odnosno ako se ono shvaća kao indikator zadovoljstva životom, svakako je potrebno u obzir uzeti mlade osobe koje žive na selu jer upravo one predstavljaju vitalne aktere ruralnog razvoja. Istraživanje provedeno u drugoj polovici dvadesetog stoljeća pokazuje da mladi slobodno vrijeme provode, konkretno, na sljedeće načine: bavljenjem sportom, posjećivanjem gostionica, čitanjem novina i časopisa, slušanjem radija, izradom ručnog rada itd. (Župančić, 1968:73). Mihovilović (1977:105) pak u istraživanju kojim nastoji utvrditi koji su tradicionalni oblici aktivnosti ostali, a koji su adaptirani, utvrđuje da postoji izrazito skroman program aktivnosti kojima se mladi mogu baviti u slobodno vrijeme. Sljedeće istraživanje provedeno krajem dvadesetog stoljeća pokazuje da „deprivilegiranost mladih seljaka u korištenju vlastitog provođenja slobodnog vremena ponajviše proizlazi iz nametnutog ograničenja nedostatne kulturne ponude u seoskim sredinama“ (Ilišin, 1990:295). Već u ovom istraživanju uočavaju se novi načini provođenja slobodnog vremena – odlasci na izlete i šetnje, sportske priredbe, odlasci u disco-klubove, sudjelovanje u igrama na sreću itd. Međutim, „seljačka mladež, kao i ona prethodne generacije, ostaje vrlo nezadovoljna mogućnostima bogatijeg provođenja slobodnog vremena. Pri tome značajnu ulogu igraju i narasle aspiracije jer se i razina obrazovanja mladih poljoprivrednika povećala i jer su sredstva masovnog komuniciranja impregnirala seosku svakidašnjicu mnogim urbanima fenomenima“ (Ilišin, 1990:303). Zanimljivo je, također, i istraživanje prema kojemu „u slučaju načina provođenja slobodnog vremena razlike su veće između pojedinih kategorija seoskog stanovništva nego između sela i grada“, što pokazuje „da u selu već sada postoje grupacije koje imaju sasvim „urbanizirani“ način provođenja slobodnog vremena, grupacije koje svojim načinom života transformiraju selo i osiguravaju njegovu modernizaciju i reprodukciju“ (Hodžić, 2002:93). Postoje, naravno, još mnogobrojna istraživanja slobodnog vremena u ruralnim područjima koja upućuju na slične zaključke, no svakako je potrebno istaknuti suvremeno korištenje slobodnog vremena u kontekstu razvoja tehnologije, novih medija i oblika

društvenosti. Upravo iz tog razloga potrebno je istražiti na koji način mladi poljoprivrednici kao populacija koja se, s obzirom na godine, najbrže adaptira novonastalim promjenama te kao populacija koja je ujedno aktivno zaposlena, koriste slobodno vrijeme. Martić (1971:11) u istraživanju percepcije zanimanja poljoprivrednika utvrđuje kako rezultati istraživanja „upućuju na naglašenu težnju tradicionalnog seljaka da bude nezavisan od vanjskog svijeta, kao i da bude gospodar korištenja svoga vremena“.

3. Poljoprivreda u Republici Hrvatskoj

Poljoprivreda je kao najstarija djelatnost povijesno omogućila samoodržanje društva, a seljaci i seljačko gospodarstvo dvije su kategorije tradicionalnih društava, sve do pojave modernog društva (Župančić, 2002:37). Značenje poljoprivrede za hrvatsko gospodarstvo, usprkos tome što je bila najznačajnija privredna djelatnost na početku dvadesetog stoljeća i povećavala proizvodnju, postajalo je sve manje (Stipetić, 2005:25). Prema Stipetiću (2005:26) hrvatska je poljoprivreda u prošlom stoljeću prošla kroz tri rata koji su usmjeravali i mijenjali njen razvoj. Prvi je, naravno, Prvi svjetski rat koji je smanjio poljoprivredni napredak, dok je između Prvog i Drugog svjetskog rata došlo do povećanja proizvodnje i poljoprivrednog napretka. Drugi svjetski rat ostavio je teže posljedice, od kojih se posebno ističe proces kolektivizacije poljoprivrede. Najuspješnije razdoblje zabilježeno je napuštanjem kolektivizacije (nakon 1953. godine), utjecajem slobodnog tržišta i uvođenjem tehnoloških inovacija u poljoprivrednu proizvodnju, što je ostavilo pozitivne posljedice i na ukupno gospodarstvo, ne samo poljoprivredno. Proces razvoja i uspona poljoprivrede nakon toga opet je prekinut visokom inflacijom osamdesetih godina, kao i ratom u zadnjem desetljeću prošlog stoljeća. Negativni utjecaji ovih nesretnih povijesnih događaja ostavile su trajne negativne posljedice za hrvatsku poljoprivredu – dolazi do stagnacije poljoprivrednog razvoja, što nipošto nije u skladu s potencijalima koje prirodni resursi, gotovo idealni za poljoprivrednu djelatnost, nude.

Prema posljednjem Popisu stanovništva iz 2011. godine u Hrvatskoj je bilo 5,31% ukupnog stanovništva zaposlenog u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu, odnosno u ovim specifičnim primarnim djelatnostima, a kakvo je trenutno brojčano stanje zaposlenih u tom sektoru pokazat će Popis stanovništva 2021. godine. Temeljni resurs za poljoprivrednu proizvodnju svakako je zemljišni posjed na kojemu se može obavljati poljoprivredna djelatnost. U Hrvatskoj su se u prošlom stoljeću provodile tri agrarne reforme – prva poslije Prvog svjetskog rata i druge dvije nakon Drugog svjetskog rata.

„Sve prijašnje reforme uvelike su utjecale na oblikovanje aktualne, nepovoljne posjedovne strukture u našoj poljoprivredi. U vrijeme intenzivne promjene socijalno-ekonomske strukture sela i snažne deagrarizacije šezdesetih i sedamdesetih, kao i pod utjecajem drugih procesa, stalno se smanjivao broj većih i potencijalno vitalnijih gospodarstava, a brojno su ekspanzirana sitna i patuljasta gospodarstva, dok se ukupan broj gospodarstava samo umjereno smanjio, i to znatno ispod razine deagrarizacije i njome danih mogućnosti za oblikovanje efikasnije i propulzivnije posjedovne strukture“ (Župančić, 2002:48).

3.1. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva

Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo definira se kao „organizacijski oblik gospodarskog subjekta poljoprivrednika fizičke osobe koji radi stvaranja dohotka samostalno i trajno obavlja djelatnosti poljoprivrede i s njom povezane dopunske djelatnosti, a temelji se na korištenju vlastitih i/ili unajmljenih proizvodnih resursa te na radu, znanju i vještinama članova obitelji“ (NN 29/18). Elementi obiteljskog gospodarstva su domaćinstvo – obiteljska grupa koja zajedno stanuje i koristi prihode za zadovoljenje osnovnih životnih potreba, zemljišni posjed i sredstva rada – obiteljska imovina i vlasništvo te gospodarstvo u užem smislu – spoj materijalnih i ljudskih čimbenika u procesu rada i drugim aktivnostima (Župančić, 2002:46). S obzirom na dugu povijest poljoprivrednog zanimanja, obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo ne datira daleko u prošlost. Josip Defilippis u knjizi *Obiteljska gospodarstva Hrvatske* iz 1993. godine iznosi povijesni razvoj obiteljskih gospodarstava, od početka dvadesetog stoljeća pa sve do kraja. Broj obiteljskih gospodarstava od 1900. godine raste sve do 1949. godine, nakon čega se bilježi pad broja koji se smanjuje sve do 1991. godine, kad je zabilježeno ukupno 534 000 obiteljskih gospodarstava. U 2017. godini zabilježeno je ukupno 165 167 registriranih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava (*Agrobiz*, 2017), dok ih je u 2019. godini zabilježeno ukupno 162 966 (*agrobizćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju*, 2019). Trend smanjenja broja OPG-a uporno se nastavlja, a može se smatrati posljedicom opisanih procesa deruralizacije i deagrarizacije.

Dobna struktura Hrvatske, kao ona koju karakterizira starosno stanovništvo, posebno se ogleda u poljoprivrednoj djelatnosti – gotovo polovica od ukupnog broja nositelja OPG-ova iz 2017. godine imala je više od 60 godina (*Agrobiz*, 2017), stoga i ne čudi da se ukupan broj OPG-ova konstantno smanjuje kroz vrijeme. Cifrić (2003:103)

iznosi kako mlađe generacije, informatički pismene obavljaju korisne poslove unutar OPG-a i tako zapravo smjenjuju staru generaciju poljoprivrednika. Usprkos tome, čini se da informatička pismenost kao ona koja je nužna u suvremenom društvu ipak nije dovoljna. Naime, rad na OPG-u danas više nije samo poznavanje i primjena mehanizacije koja je predstavljala svojevrsnu tehničku revoluciju u poljoprivrednoj proizvodnji, već je to posao koji zahtjeva ekonomska, poduzetnička, ekološka, pravna i mnoga druga znanja. Poljoprivreda kao rizičan posao u suvremenom društvu, koji zahtjeva katkad neizvjesne investicije, predstavlja prije svega poduzetničku djelatnost. Upravo zbog takvih karakteristika dugoročni uspjeh u tome mogu očekivati samo oni OPG-ovi koji dobro poznaju ta znanja i koja su spremna prilagođavati se uvjetima tržišta. „Pred poljoprivrednika kao šefa gospodarstva stalno se postavljaju povećani zahtjevi, kao npr. tehnička kompetentnost, sposobnost tržišnog prilagođavanja, precizno kalkuliranje itd. Stalna potreba za prilagođavanjem, težnja za modernizacijom, a to znači za profesionalnim poljoprivrednikom, vodi ka pretvaranju porodičnog gospodarstva u pouzeće“ (Župančić, 1990:36). Da bi se ostvarila veća sposobnost prilagodbe i mogućnost investiranja, potrebno je prije svega poraditi na obrazovnoj strukturi nositelja OPG-a, koja je, prema dosadašnjim istraživanjima, na vrlo niskoj razini.

3.1.1. Mješovita poljoprivredna gospodarstva

Pojam mješovitog gospodarstva nije novi fenomen – razvio se „u zapadnom svijetu pod nazivom part-time farm, odnosno „poljoprivreda s djelomičnim radnim vremenom“ (Cifrić, 2003:357). Modernizacija je utjecala na stvaranje mješovitih gospodarstava na način da se razvijanjem sekundarnog i tercijarnog sektora otvorilo mnoštvo radnih mjesta koja su privlačila ruralno stanovništvo. U tranzicijskom razdoblju, kad poljoprivredno zanimanje nije bilo profitabilno, odnosno kad zarada od tog rada nije mogla zadovoljiti osnovne potrebe, pojavila se mogućnost zaposlenja u nepoljoprivrednom sektoru, što je stvorilo mješovita gospodarstva. Dakle, „kriterij prema kojemu se neko gospodarstvo (kućanstvo) naziva mješovitim su izvori primanja i zanimanje (aktivnost) članova obitelji u nepoljoprivrednim djelatnostima, tj. činjenica da se u kućanstvu osim poljoprivrede stječe dohodak i izvan poljoprivrede“ (Cifrić, 2003:357). Mješovito gospodarstvo nastalo je 50-ih i 70-ih godina pod utjecajem vanjskih i unutarnjih čimbenika (Cifrić, 2003:358). Vanjski čimbenici su politički, gospodarski i sociokulturni – propast neproduktivnog kolhoznoeg sustava, poljoprivredna

modernizacija, povezivanje proizvodnih i preradbenih funkcija, tržište viškova, nova radna mjesta u selu. Unutarnji čimbenici su ekonomski i socijalni, kao i nove potrebe kućanstava i gospodarstava. „Prvi socijalni korak ka suvremenom selu predstavlja pojava seljaka-radnika, odnosno mješovitih domaćinstava“ (Štambuk, 1990:16). Posebna prednost za opći ruralni razvoj je ta što bi mnoga gospodarstva bila napuštena da članovi obitelji nisu pronašli posao izvan poljoprivrede, stoga ovakav oblik rada osigurava demografsku stabilnost – u tim bi područjima u suprotnom došlo do depopulacije ili pauperizacije seljaštva (Štambuk, 1990:18).

3.2. Mladi poljoprivrednici kao vitalni akteri ruralnog razvoja

Vitalna gospodarstva i poduzetni seljaci nositelji su i potencijalni pokretači razvoja u selu. Skupina je to koja se, prema Seferagić (2002:20), češće odlučuje na specijalizirane djelatnosti, što nije uvijek najbolja solucija s obzirom na moguće vanjske negativne utjecaje. Ali upravo specijalizirana djelatnost omogućuje napredak i poboljšanje proizvodnje. U takvim gospodarstvima žive mlađi, obrazovaniji i tehnološki orijentirani pojedinci, a pred njima su postavljeni mnogi problemi: administrativne prepreke, loši kreditni uvjeti, nesigurnost, niske cijene otkupa, veliki nameti, uvoz stranih proizvoda itd. U tom kontekstu važne su one mlade osobe koje ostaju u selu, ne zbog nedostatka izbora, nego zbog vlastitih želja i ambicija. Svakako su pritom važni mladi poljoprivrednici koji rade na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima kao pokretači razvoja u selu. Pojam „mladi poljoprivrednik“ relativno je noviji i koristi se ponajviše u strateškim planovima razvitka ruralnog područja i u objašnjenjima raznih potpora koje su im namijenjene. Mladi poljoprivrednik je osoba starija od 18, a mlađa od 40 godina na dan podnošenja Zahtjeva za potporu, pri čemu mora imati određena stručna znanja te mora po prvi put biti nositelj obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva (*Agroklub*, 2016). „Poljoprivrednici mlađi od 40 godina nalaze se na čelu samo 11% svih poljoprivrednih gospodarstava u Europskoj uniji (EU)“ (*Europska komisija*, pristupljeno 11.08.2020.), stoga je glavni cilj i izazov mnogih strategija poljoprivrednog i ruralnog razvoja motivirati upravo ovu skupinu poljoprivrednih djelatnika. Unazad nekoliko godina povećao se broj mladih poljoprivrednika, što je u svakom slučaju pozitivno za ruralna područja. No, postavlja se pitanje na koje će se u ovom radu odgovoriti - što to motivira mlade poljoprivrednike da se bave tim zanimanjem? Iako Dilić 1977. godine, dakle, prije više od četrdeset godina, opaža da mlade motivira ili bavljenje poljoprivredom od rane

mladosti ili ih na to usmjerava jednostavno nedostatak izbora da uopće steknu neko drugo zanimanje, i danas bi se to moglo smatrati relevantnim.

3.3. Hrvatska poljoprivreda u Europskoj Uniji

„Ulaskom u EU Hrvatska se pridružila zajednici od 14 milijuna poljoprivrednih proizvođača koji zajedno sa zaposlenima u prehrambenom sektoru čine 7% ukupne EU zaposlenosti i generiraju 6% EU bruto domaćeg proizvoda“ (Jurišić, 2014:207-208). Ulazak Hrvatske u Europsku Uniju iz tog je razloga od velikog značaja za hrvatsku poljoprivredu, ali i za ruralna područja iz mnoštva razloga. Kako ističe Štambuk (2002:365), za EU postoje tri skupine problema prema kojima se klasificiraju ruralna područja, a prema kojima se dalje projicira njihov razvoj. Ti problemi su: prvo - pritisak modernog života, što se odnosi na područja u blizini velikih gradova i glavnih prometnica, gusto naseljenih i gospodarski razvijenih u kojima postoji velik broj domaćinstava s mješovitim izvorom prihoda (poljoprivrednim i nepoljoprivrednim); drugo - ruralno propadanje, što se odnosi na agrarni egzodus, što dovodi do siromaštva tog područja, a tiče se mjesta udaljenijih od gradova; i treće - položaj marginalnog područja, što se odnosi na teško pristupačna područja u koje se ne investira (otoci i planinska područja). „Europska Unija dugo se bavi razvitkom svojih ruralnih regija, smatrajući ga bitnim, neodvojivim čimbenikom ukupna razvitka. Ondje gdje selo nije razvijeno, ne može se govoriti o razvijenosti“ (Štambuk, 2002:364). Hrvatski se poljoprivrednici susreću s mnogim izazovima i poteškoćama u radu – kako u samom procesu proizvodnje, tako i u plasiranju proizvoda na tržište. Temeljni problemi jesu oni teritorijalnog ustroja: male i raštrkane parcele, visoka cijena i zakup zemljišta, otkupne cijene i njihova nestabilnost i dr. U tom smislu EU pomaže europskim poljoprivrednicima kroz Zajedničku poljoprivrednu politiku koja može unaprijediti gospodarstvo svake nacije. „Zajednička poljoprivredna politika je skup mjera i programa potpora poljoprivredi u Europskoj Uniji. Njima se regulira proizvodnja i prodaja poljoprivrednih proizvoda u EU, a stvoreni su radi postizanja sljedećih ciljeva: povećanja poljoprivredne proizvodnje primjenjujući tehnološka dostignuća, poboljšanja proizvodnosti i učinkovitijeg korištenja proizvodnih izvora, posebno radne snage; osiguranja životnog standarda poljoprivrednika, osobito povećanja prihoda pojedinaca angažiranih u poljoprivredi; te stabilizacije tržišta i stalna opskrba kupaca zdravstveno ispravnim i kvalitetnim proizvodima po primjerenim cijenama“ (*Agrobiz i Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju,*

2016). Prednosti koje se mogu iskoristiti u svrhu razvoja poljoprivrede su neograničen pristup tržištu Europske Unije, dostupnost financijskih sredstava, bogati prirodni resursi (zemljište i voda), cestovna infrastruktura; dok su mane hrvatske poljoprivrede to što još uvijek ovisi o uvozu poljoprivrednih proizvoda, to što veći broj poljoprivrednika koristi zastarjelu mehanizaciju, što se sporo prilagođava inovacijama te što nema udruživanja koje hrvatske poljoprivrednike čini slabije prilagodljivima promjenama (Šimić, 2019).

3.4. Percepcija zanimanja poljoprivrednika

Što o zanimanju poljoprivrednika misle sami poljoprivrednici? To je pitanje kojim se bavio Martić u dvama ključnim istraživanjima: *Odnos prema zemlji i percepcije statusa i zanimanja poljoprivrednika* (1971) i *Percepcija društvenog položaja i "zanimanja" poljoprivrednika* (1988). Martić (1971) provodi istraživanje sa starješinama domaćinstava u vezi s njihovom mišljenjima o poljoprivrednom zanimanju, a do njihove je percepcije o zanimanju poljoprivrednika došao postavljajući pitanja o pozitivnim i negativnim stranama poljoprivrednog zanimanja te ispitujući pozitivne i negativne strane rada u tvornici, kako bi ispitanici usporedili svoje zanimanje s drugim, srodnim zanimanjima. Ispitanici su u tom istraživanju kao pozitivne strane poljoprivrednog zanimanja naveli odgovore koji se svrstavaju u dvije skupine: autonomija u radu i raspoređivanje radnog vremena te raspolaganje vlastitim proizvodima koji ga čine neovisnim o tržišnim uvjetima snabdijevanja nužnim namirnicama. U prvoj skupini ispitanici su isticali to da su sami svoji „gospodari“, rade i ustaju kad žele, rade zimi i odmaraju ljeti, da ne postoji radno vrijeme kao u drugim zanimanjima te da imaju slobodu u radu, dok su u drugoj isticali da ne moraju ništa kupovati, ne moraju ići na tržnicu, imaju sigurnost prihoda i imaju dostatne proizvode u skladu s površinom zemlje. Danas, s obzirom na specijaliziranu proizvodnju, sa sigurnošću možemo utvrditi kako poljoprivrednici najviše ovisе o tržištu i njegovim uvjetima jer oni najmanje proizvode za svoje potrebe, dok najviše proizvode kako bi iste proizvode plasirali na tržište. Upravo takvo slobodno tržište formiralo je poljoprivredne odnose temeljene na konkurenciji – oni uspješniji plasirat će svoje proizvode, dok oni manje uspješni, koji se teško prilagođavaju tržištu i tehnološkim inovacijama, u tome neće uspjeti. Takvi odnosi stvaraju, između ostalog, i nestabilne cijene proizvoda na tržištu, zbog čega sigurnost prihoda vjerojatno ne bi bio jedan od odgovora kod suvremenih poljoprivrednika. Međutim, upravo specijalizirana proizvodnja, kao i adaptacija tehnoloških inovacija u poljoprivredi, mogu

dovesti do većeg profita, posebno s obzirom na to da je manualni rad gotovo nestao, zbog čega ljudski resursi nisu potrebni koliko su bili u prošlosti. Ispitanici su u ovom radu (Martić, 1971:10) kao negativne strane zanimanja poljoprivrednika naveli sljedeće: slaba zarada, manji prihodi, nesigurnost prinosa, slab urod, rizik od suše i nevremena, nemogućnost prodaje svojih proizvoda, nesigurna starost, malo zemlje, nesiguran život, cjelodnevni rad, nedostatak slobodnog vremena, neodređenost radnog vremena, težak posao. Uz pozitivne i negativne strane bavljenja poljoprivrednom djelatnošću, Martić utvrđuje i na kojem se mjestu nalaze seljaci-poljoprivrednici, kao jedan od društvenih slojeva, prema društvenom položaju. Tako seljaci poljoprivrednici zauzimaju ono najgore mjesto, prema ispitanicima, odnosno to zanimanje povezano je s najnepovoljnijim društvenim položajem. U istraživanju provedenom osamnaest godina nakon opisanog, potvrđuje se da je najnepovoljniji društveni položaj onaj kojeg zauzimaju nekvalificirani radnici, kao i onaj kojeg zauzimaju siromašni seljaci poljoprivrednici (Martić, 1988:339). Ovakvi bi rezultati danas, da se ponove ovakva istraživanja, mogli biti potpuno drugačije interpretirani. U ovih trideset i više godina od objavljivanja ovih članaka došlo je do velikih promjena koje određuju život svakog pojedinca. Primjerice, obrazovanje je danas dostupnije nego što je bilo tada, puno veći broj mladih se obrazuje, što na neki način postavlja obrazovni standard, poželjnost i potrebu obrazovanja na veću razinu. Mnoga su recentnija istraživanja potvrdila da obrazovna struktura poljoprivrednika i nije na zavidnom nivou, što već samim time čini poljoprivredno zanimanje manje poželjnim od mnogih drugih. Osim toga, utjecaj masovnih medija danas intenzivniji je nego u prošlosti, a istim tim putem poljoprivredno zanimanje nerijetko je negativno prikazano. Primjer za to su mnogi članci koji stvaraju takav diskurs u kojemu se poljoprivredno zanimanje gotovo uvijek povezuje s poticajima, uz negativne konotacije, i njihovim, prema javnosti, neadekvatnim korištenjem. Iz tog razloga možda bi i danas percepcija zanimanja poljoprivrednika bila slična prikazanoj u opisanom istraživanju.

3.5. Potencijal zadruga

Zadruga nisu nova pojava – poznate su još od osamnaestog stoljeća kad su osnovane prve potrošačke zadruge, dok su one moderne osnovane stoljeće kasnije u Njemačkoj i Engleskoj (Broz i Švaljek, 2019: 107). Zadruga se danas u Hrvatskoj definira kao „dobrovoljno, otvoreno, samostalno i neovisno društvo kojim upravljaju njezini članovi, a svojim radom i drugim aktivnostima ili korištenjem njezinih usluga, na temelju zajedništva i uzajamne pomoći ostvaruju, unapređuju i zaštićuju svoje pojedinačne i zajedničke gospodarske, ekonomske, socijalne, obrazovne, kulturne i druge potrebe i interese i ostvaruju ciljeve zbog kojih je zadruga osnovana“ (NN, 34/2011). U Hrvatskoj su, prema posljednjim podacima iz 2017. godine, bile ukupno 904 zadruge – broj zadruga, kako tvrde Broz i Švaljek (2019:111) raste, no smatraju to posljedicom državne intervencije (potpora Ministarstva hrvatskih branitelja za osnivanje braniteljskih zadruga). Zadruga gospodarstvo, a osobito ono poljoprivredno, sa sobom nosi mnoštvo prednosti koje su potrebne, ako ne i nužne, poljoprivrednicima u Republici Hrvatskoj. Naravno, zadruge su i prepoznate kao takve, no nerijetko sa sobom vuku i društveno negativnu konotaciju sa prošlim sistemom – ono je „stigmatizirano kao način obavljanja djelatnosti svojstven socijalističkom društvenom uređenju iako takva kvalifikacija nije točna“ (Broz i Švaljek, 2019:108-110). U Europskoj Uniji je u prosjeku svaki četvrti stanovnik član neke zadruge, a u Hrvatskoj je učlanjeno tek pet na tisuću stanovnika (Agrobiz, 2020). U tom se članku ističe i kako zadruga sa sobom nosi jednostavniji pristup tržištu, što posljedično dovodi do povećanja konkurentnosti i omogućavanje intenzivnijeg razvoja. U prilog temi o potencijalu poljoprivrednih zadruga svakako je potrebno istaknuti kvalitativno istraživanje pod nazivom *Croatian Co-operatives I Story of Revival: Overcoming External Obstacles* koji se bavi utvrđivanjem „prepreka povezanih s vanjskim pravnim, političkim, infrastrukturnim i drugim uvjetima koji su nedostadni, potpuno nedostaju ili ako postoje – negativno utječu na zadruge“ (Božić, Šprajc i Srbljinović, 2019). Ovim se istraživanjem utvrdilo da u razvoju zadruga postoji mnoštvo prepreka – od institucionalnih do financijskih. Autori zaključuju kako bi se dosadašnji ustaljeni način izravnih potpora trebao zamijeniti novijim i inovativnijim oblicima potpore – na nacionalnoj razini u središte staviti izmjene i dopune *policy*-ja i zakona, dok bi na lokalnoj razini u središte trebalo staviti uspostavljanje bliže suradnje i integraciju lokalnih zadruga i ostalih zainteresiranih dionika.

4. Metodologija istraživanja

Predmet ovog istraživanja iskustva su mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika (OPG-ovaca) u Bjelovarsko-bilogorskoj i Požeško-slavonskoj županiji. Cilj istraživanja je empirijski i teorijski utvrditi iskustvo života na selu i rada u poljoprivredi mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika koji žive u selima prethodno navedenih županija, a u svrhu utvrđivanja prednosti, nedostataka i prepreka bavljenja poljoprivrednom djelatnošću i života na selu. S obzirom na nedostatak istraživanja ove teme u radu se koristila kvalitativna metoda polustrukturiranog intervjua jer omogućava dubinski uvid u temu, čime je ostvaren cilj ovog istraživanja. Istraživanje je provedeno od sredine lipnja do sredine srpnja 2020. godine, a ukupno je provedeno deset intervjua s mladim poljoprivrednicima koji žive i rade u selima Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije.

Svi sugovornici odgovarali su na ista, unaprijed osmišljena, pitanja, pri čemu je provoditeljici istraživanja bilo dopušteno postavljanje dodatnih potpitanja, što je jedna od karakteristika polustrukturiranog intervjua. Protokol polustrukturiranog intervjua sadržavao je četiri tematske cjeline unutar kojih se nalaze pitanja, a od toga su za rad glavne druga i treća tematska cjelina. Prvi set pitanja nazvan je "Uvodna pitanja", a odnosi se na sociodemografske karakteristike sugovornika – trenutno mjesto stanovanja, dob sugovornika, najviši završeni stupanj obrazovanja te zanimanje. Drugi set pitanja nazvan je "Iskustvo rada u poljoprivredi", a u njemu se nalaze pitanja o zanimanju poljoprivrednika (motivaciji za radom u toj djelatnosti, usavršavanju u tom poslu te pozitivnim i negativnim stranama bavljenja poljoprivredom, kako bi se utvrdila percepcija zanimanja poljoprivrednika); o infrastrukturi i proizvodnji (kulture koje se obrađuju, proces proizvodnje, financiranje, navodnjavanje zemljišta); o prodaji i komunikaciji (proces prodaje, komunikacija s kupcima i zadrugama); o financijama (način vođenja financija, korištenje poticaja, informiranje o poticajima) te o poljoprivredi u hrvatskom društvu (kritike i prijedlozi za OPG-ove, odnos hrvatskog društva prema seljacima i poljoprivrednicima). Treći set pitanja nazvan je "Iskustvo života na selu (Zadovoljstvo životom na selu)", a u njemu se nalaze pitanja o infrastrukturi (prometna, komunalna i komunikacijska); o dostupnosti i nedostatku zdravstvene i socijalne skrbi, obrazovnih institucija, financijskih službi, uslužnih djelatnosti te pitanja o slobodnom vremenu i načinu korištenja slobodnog vremena, nakon čega su izravno pitani jesu li

zadovoljni svojim životnim standardom i životom na selu te što im se posebno sviđa, a što bi izdvojili kao loše strane života na selu. Posljednji, četvrti set pitanja nazvan je "Planovi za budućnost" u kojem se nalaze pitanja o planovima unutar sljedećih deset godina po pitanju života na selu i rada u poljoprivredi, o namjerama proširenja OPG-a i o preporukama za buduće naraštaje.

Uzorak je prigodni, a ključni kriteriji za sudjelovanje u istraživanju bili su mjesto stanovanja (selo unutar Bjelovarsko-bilogorske ili Požeško-slavonske županije), dob (od 18 do 40 godina), zanimanje (poljoprivrednik – nositelj OPG-a). Pet sugovornika bilo je iz Bjelovarsko bilogorske županije (grad Garešnica i općina Dežanovac), a pet iz Požeško-slavonske županije (grad Lipik). Također, pet sugovornika bave se isključivo poljoprivredom, dok se drugih pet bave poljoprivredom kao dodatnim zanimanjem uz zaposlenje izvan poljoprivredne djelatnosti, što se definira kao mješovito poljoprivredno gospodarstvo. Sugovornici koji su sudjelovali u istraživanju u dobi su od najmanje 22 i najviše 39 godina. Istraživanje je započelo kontaktiranjem pet poznanika provoditeljice istraživanja, nakon čega se metodom snježne grude došlo do deset sugovornika, pri čemu je ujedno dostignuto zasićenje podataka. Svi sugovornici kontaktirani su putem poziva na mobilnom uređaju, pri čemu su im jasno definirani ciljevi i svrha istraživanja. Tijekom poziva sugovornici su informirani o snimanju intervjua diktafonom na mobilnom uređaju. Nakon pristanka na istraživanje, sa sugovornicima je dogovoreno mjesto i vrijeme provedbe intervjua. Prije same provedbe intervjua svakom je sugovorniku uručeno po dva primjerka teksta informiranog pristanka u kojem se nalaze sve za njih relevantne informacije (s posebnim naglaskom na anonimnost i povjerljivost podataka). Nakon čitanja i potpisa započelo je snimanje intervjua u kojem se još jednom usmenim putem potvrdio pristanak na sudjelovanje. Tijekom cijelog istraživanja posvećena je pažnja čuvanju anonimnosti svih sugovornika. Svi intervjui provedeni su u domu provoditeljice istraživanja, što je bio što je bio izbor sugovornika – u razgovoru im je razjašnjeno kako bi zbog prirode istraživanja bila potrebna diskrecija, odnosno što mirnije mjesto kako ne bi bilo ometanja iz okoline. Svi intervjui provedeni su bez prisustva treće osobe, odnosno isključivo uz prisustvo provoditeljice istraživanja i sugovornika. Tijekom intervjua vođene su bilješke, kako bi analiza i interpretacija intervjua mogla biti što preciznija i validnija.

Istraživanje je provedeno u nekoliko faza – prva je planiranje teme i izrada protokola, druga je kontaktiranje sugovornika, provedba intervjua i njihova transkripcija,

treća uključuje proces kodiranja transkribiranih intervjua, dok posljednja faza uključuje analizu transkribiranih i kodiranih intervjua. Kodiranje se izvršilo u računalnom programu za kvalitativna istraživanja MAXQDA, također u nekoliko faza kako bi se što preciznije obuhvatili odgovori sugovornika.

Potrebno je istaknuti nekoliko ograničenja ovog istraživanja, od čega je prvo nemogućnost generaliziranja dobivenih podataka na cijelu populaciju mladih poljoprivrednika u Republici Hrvatskoj, što se i podrazumijeva s obzirom na prirodu kvalitativnog istraživanja. Sljedeće ograničenje tiče se uzorka koji uključuje one sugovornike koji se bave isključivo ratarstvom – nisu se mogla čuti neka iskustva mladih poljoprivrednika iz nekih drugih poljoprivrednih područja. Isto tako, svi sugovornici dolaze s područja jednog grada i dvije općine. S te strane ne postoji raspršenost uzorka, što je na kraju i dovelo do toga da je broj od deset sugovornika u istraživanju bio sasvim dovoljan za postizanje zasićenosti, odnosno donošenje zaključaka na temelju dobivenih podataka. Sljedeće ograničenje tiče se samog kontaktiranja sugovornika – za potrebe istraživanja provoditeljica je kontaktirala više od dvadeset mladih poljoprivrednika/ica, pri čemu su neki od njih odbili sudjelovati, dok su drugi pak pristali tijekom poziva, ali se nije uspjelo dogovoriti intervjuiranje. Problem je prvenstveno taj što se istraživanje provodilo u razdoblju kad su mladi poljoprivrednici, zbog prirode posla, radili gotovo cijele dane te im je intenzitet posla bio na vrhuncu. Također, potrebno je uzeti u obzir i subjektivni element - potencijalni sugovornici možda jednostavno ne žele biti snimani tijekom intervjuiranja te, uz to, možda nisu htjeli sudjelovati zbog situacije s pandemijom COVID-19. Potrebno je naglasiti kako su svi intervjui provedeni uz određeno pridržavanje mjera propisanih od strane stožera civilne zaštite.

Istraživačka pitanja u ovom radu su sljedeća:

1. Kakvo je zadovoljstvo životom na selu mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika?
  - 1.1. Kakva je infrastruktura sela u kojem žive?
  - 1.2. Na koji način provode slobodno vrijeme?
2. Koje su prednosti, nedostaci i prepreke bavljenja poljoprivredom?
  - 2.1. Što mlade poljoprivrednike motivira da se time bave?
  - 2.2. Na koji način se bave proizvodnjom i na koji način prodaju svoje proizvode?
  - 2.3. Kakvo je njihovo mišljenje o zadrugama?

2.4. Kakva je njihova percepcija zanimanja poljoprivrednika?

Istraživanje je dobilo potrebnu potvrdu Povjerenstva Odsjeka za sociologiju za prosudbu etičnosti istraživanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

5. Rezultati i rasprava istraživanja

U ovom dijelu rada prikazuju se rezultati i rasprava istraživanja, što podrazumijeva kontekstualizaciju dobivenih rezultata i njihovu usporedbu s prethodnim istraživanjima spomenutim u početnom dijelu rada. Provedeno je ukupno deset polustrukturiranih intervjua s mladim poljoprivrednicima koji žive u selima Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije, pri čemu u obzir treba uzeti da seoska naselja u kojima žive nisu izolirana - ona se nalaze relativno blizu gradskih, općinskih i drugih razvijenijih područja. Ponovimo, sugovornici su birani prema kriteriju zanimanja (poljoprivredno zanimanje – nositelji OPG-a), dobi (18-40 godina) i tipa naselja (ruralno). Nakon provedbe, transkripcije i kodiranja intervjua generirale su se ukupno tri temeljne kategorije odgovora analogne protokolu polustrukturiranog intervjua: iskustvo života na selu, iskustvo rada u poljoprivredi te planovi za budućnost i preporuka mladima.

5.1. Iskustvo života na selu

Iskustvo života na selu ovdje je prikazano kroz zadovoljstvo životom na selu, a indikatori relevantni za to već su spomenuta infrastrukturna opremljenost naselja i način provođenja slobodnog vremena. Nakon toga prikazat će se način provođenja slobodnog vremena mladih poljoprivrednika. Posljednju temu čini sumirani prikaz pozitivnih i negativnih strana života na selu.

5.1.1. Infrastrukturna opremljenost sela

U radu se koristilo šire značenje infrastrukturne opremljenosti naselja – ono koje uključuje tehničku i socijalnu dimenziju infrastrukturne opremljenosti naselja, kao što je takvo značenje primijenjeno i u radu Štambuk i Mišetić (2002:157). Sugovornicima su postavljana pitanja o sljedećim elementima infrastrukturne opremljenosti naselja: prometna, komunalna i komunikacijska infrastruktura, zdravstvene usluge, socijalna skrb, obrazovne institucije, financijske službe te uslužne djelatnosti. Uz to im je postavljeno što od navedenog nedostaje i smatraju li da bi to trebali imati u svom selu.

Prometnu povezanost naselja svi su sugovornici opisali kao dobru, s obzirom na to da im se ostala naselja nalaze relativno blizu te u njima mogu obaviti sve što im je potrebno.

„Pa ja mislim da je naša općina i županija jako dobra što se tog tiče, evo, mi smo, recimo, na pola puta do --- [grada], jedno dvadeset kilometara, dvadeset pet do --- [grada], tak do ---, ---, --- [većih gradova], sve nam je blizu, jel. A i ceste imamo jako dobre, stvarno tu nema žalbe.“ (Sugovornik 4)

„Pa mislim da nedostataka, što se tak tiče prometne infrastrukture između povezivanja sela, nema, jer su ceste dobro uređene i dobre su širine i stvarno...“ (Sugovornik 5)

„Prometna infrastruktura je čak i dobra. Infrastruktura je napravljena dobro, sa većinom stvari smo povezani okej čak. Neka kao, nije kao magistrala, al određeni transporti i kamionima i svim i svačim ide kroz naše selo tak da ima.“ (Sugovornik 8)

Ovdje su se posebno istaknula tri problema: prvi je problem uređenja i održavanja cestovnih i poljskih puteva.

„Jedino što zamjerka je da su poljski putevi užasno loši, da se slabo održavaju, da se ulaže u njih kod općina i tak', gradova.“ (Sugovornik 5)

„Iako su prometnice često puta neodržavane i jako loše i ne bi trebale takve bit' u današnje vrijeme, ali prometna struktura je okej.“ (Sugovornik 8)

Drugi je problem javnog prijevoza – svi sugovornici navode kako u njihovim selima ima javnog prijevoza – autobusnog ili željezničkog, ali on je namijenjen isključivo učenicima osnovnih škola, što znači da javnog prijevoza ima dva puta dnevno kroz selo, dok ga preko ljetnih školskih praznika uopće nema. Taj je problem istaknulo sedam sugovornika, a neki od njih su sljedeći:

„...pa javnog prijevoza nema, mislim da ima samo ovaj školsko nešto što vozi, znači on vozi dok traje škola, preko ljeta ni nema, mislim da su to skroz ukinuli, prije smo imali barem vlak do --- [grada], sad su i to stavili prerano, tak da ne paše ni ovima koji idu u školu, ni ovima što su zaposleni, tak da što se tiče javnog

prijevoza, ni nemamo ništa, tak da sve moramo osobno šta treba.“ (Sugovornica 6)

„Nažalost, konkretno u mom selu ne. Što se tiče, recimo, i djece za školu i tako autobus prođe jednaput do dva puta na dan i to je to. Znači, ova ostala djeca koja idu u srednju, to je za osnovnu školu pričamo, ovi koji idu u srednju školu, oni se čak moraju sami, dobar dio ili roditelji vozit ili nešto, znači, nemaju osiguran javni prijevoz, recimo, do najbliže srednje škole, a to bi bila --- [grad], jel.“ (Sugovornik 10)

Sukladno tome javlja se i treći problem – nužnost posjedovanja osobnog automobila, bez kojega ne bi bilo moguće živjeti u selu. Taj problem posebno pogađa maloljetnike te starije i nemoćne osobe, od kojih niti jedna niti druga skupina nisu u mogućnosti upravljati automobilom.

„Ne, ovdje nema nikakvih... ustvari, ima, ima jedna linija ujutro i u podne se vrati autobus i to je sve što se tiče linija, jel'. Znači ovdje ne možemo živjet' bez auta, nikako.“ (Sugovornik 1)

„Ali ne može se ništa bez auta, sve treba automobil imat' za kretanje.“ (Sugovornik 2)

„...doslovce baš moraš imat' svoj auto, da možeš to djetetu omogućit' da ga odvežeš nekud' i da vidi nešto i da se bavi s nekim sportom i nečim'.“ (Sugovornik 6)

„...tko nema auto, ti roditelji su u dosta velikim problemima. (...) nema ni vlaka, kažem, samo autobus koji prođe ujutro i pokupi, jel', djecu i popodne, recimo...“ (Sugovornik 10)

Iako su naglašavali kako je potrebno poboljšati javni prijevoz i isticali to kao nedostatak, sugovornici su ipak na izravno pitanje o tome treba li im javni prijevoz odgovarali kako im ne treba, a glavni razlog vide u tome što nedostaje ljudi u selu pa ga samim time ne bi imao tko koristiti.

Komunalna i komunikacijska infrastruktura u ruralnim su područjima nešto skromnija nego u urbanim, a to su potvrdili i sugovornici u ovom istraživanju. Životni standard u tom smislu je također niži kod ruralnog stanovništva. Od deset sugovornika tek dvoje je kazalo kako u selu imaju provedenu kanalizaciju, vodovod imaju njih sedmero, dok električnu energiju, redoviti odvoz otpada, javnu rasvjetu i Internet imaju svi sugovornici. To je, naravno, problem šireg društva jer se ne odnosi samo na sugovornike, nego na sve stanovnike sela iz kojih sugovornici dolaze. Uzmimo u obzir da se radi o ukupno deset različitih sela na području dvije županije te da, kao što je već napomenuto, ta sela nisu zapuštena, nisu "odsječena" od gradskih, općinskih i drugih razvijenijih područja. Iz tog razloga može se pretpostaviti da je u nekim drugim hrvatskim regijama ili županijama u kojima postoje sela udaljenija od općina i gradova i s njima loše povezana, iznimno lošija situacija po tom pitanju. Poseban problem ističe tek jedan sugovornik po pitanju električne energije, a može se pretpostaviti da se taj problem događa i u drugim selima:

„... jedino što imamo, što imamo problema, al' to vjerovatno imaju svi (...). Danas, čim malo jači vjetar, nemamo struje. (...) ...samo mahne jači vjetar, mi nemamo struje. I onda čekaj dan-dva, zavisi, dobro rješavaju kak' mogu, e to jedino što, čuj, pogotovo, recimo 'ko ima ko ja četiri hladnjače, pa ovo pa ono, imaš meso unutra, e to, to mi ne paše. To, što rek'o, ja sam i predsjednik tamo mjesnog odbora i onda zovem šta je, kak' je, 'vamo tamo, riješit će se. Otklone oni, ali to, to mi nije zadovoljavajuće, zbog čega, to bi morao pitat' nekog'... To se ne zna.“ (Sugovornik 7)

Problem, osim ovoga s električnom energijom, postoji i s uslugom Interneta. Svi sugovornici su istaknuli kako imaju dostupan Internet, odnosno odgovarajuću infrastrukturu kako bi se njime mogli koristiti, no problem postoji s internetskom mrežom koja je izrazito spora. Danas Internet predstavlja glavni izvor informiranja, što su i sami sugovornici potvrdili navodeći da ga koriste u svrhu informiranja o novostima u poljoprivredi, kao i za komunikacije prilikom prijavljivanja na razne projekte i natječaje, koji su im nužni za daljnje poslovanje u poljoprivredi.

Zdravstvene usluge i njihova kvaliteta jedan su od važnijih elemenata kvalitete života, pa samim time i zadovoljstva životom (Štambuk i Mišetić, 2002:165). Od deset sugovornika tek je jedan sugovornik rekao kako u selu imaju dom zdravlja i ljekarnu, ali ne i hitnu pomoć. Ostali sugovornici zdravstvene usluge mogu dobiti u mjestu udaljenom deset i više kilometara, gdje im se nalaze dom zdravlja, ljekarna i hitna pomoć. Usprkos tom nedostatku, mišljenja su da im te usluge u selu nisu potrebne – opet zbog malog broja ljudi. Međutim, i u ovom slučaju ističu nedostatak javnog prijevoza, kao ključnog problema za one koji ne posjeduju prijevozno sredstvo. Ono što predlažu je povećanje i poboljšanje zdravstvenih usluga u tim većim naseljima u kojima neke usluge već postoje. Naime, mnoge zdravstvene usluge nije moguće dobiti ni u tim centrima (općinama i većim gradovima), stoga su primorani odlaziti u još veća naselja koja su udaljena preko trideset i više kilometara, što, naravno, iziskuje dodatne troškove prijevoza. Time bi se barem djelomično smanjio put i trošak onima koji nemaju dostupan prijevoz.

„Znači, hitna i bolnica [nema u selu] i eto jedino što imamo našu doktoricu i ljekarna je odma' preko puta pa u slučaju za neke antibiotike ili nešto ne mora se ići daleko, može se obaviti, eto, u istom mjestu. (...) Pa trenutno ne jer nismo tol'ko jako udaljeni, imamo nekih deset-petnaest minuta autom [do hitne] pa nije to tol'ki problem, al' opet ne'ko 'ko nema prijevoza, opet je taj javni prijevoz, eto, problem.“ (Sugovornica 6)

„Dvadeset kilometara udaljeno od nas. Mada, recimo, --- [grad] nam je bliža, ovaj, znači, udaljeni smo od --- [grada] jedanaest kilometara i onda kad si mor'o na hitnu nekad, ako si otiš'o u --- [grad] – "zašto ste došli, vi spadate pod --- [drugu općinu], 'vamo tamo, moraš se prepucavat' da te primi, hitni slučaj si, ali dosta, recimo da je dosta dobro.“ (Sugovornik 7)

U socijalnu skrb ovdje su se uvrstili dom za starije i nemoćne, jaslice i vrtić za djecu. Jedan sugovornik u selu ima dom za starije i nemoćne, dok ostali nemaju. Drugi sugovornik u selu ima vrtić za djecu, dok ostali nemaju ništa od navedenog pa se ovim uslugama koriste u drugim mjestima gdje su dostupne. Postojanje institucija socijalne skrbi uvelike određuje način života. Primjerice, obitelji s malom djecom teško mogu održavati ravnotežu između obiteljskog i radnog života – ukoliko obitelj ima djecu

predškolske dobi moraju ih voziti svakodnevno do vrtića za djecu/jaslica do drugog naselja, dok su, primjerice, zaposleni u naselju koje jednostavno nije na putu do toga. Svi su sugovornici istaknuli kako nema potrebe za vrtićima za djecu i jaslicama u njihovim selima opet zbog nedostatka mladih, pa tako i djece. Jedan je sugovornik naveo prednost toga:

„...malo je djece ipak, bolje ovako, da se ta djeca ipak vide iz drugih mjesta, da se oni druže jer ipak malo nas tu ima, jel, da bi, da bi to funkcioniralo.“
(Sugovornik 1)

„Pa ne mislim da bi to trebali imat', znači trebalo bi se samo bolje organizirat, možda taj prijevoz, a drugo je sve...“ (Sugovornik 3)

Od obrazovnih institucija osnovu školu imaju tek dva sugovornika, dok se srednja škola ne nalazi niti u jednom selu. Osnovna škola u jednom selu funkcionira na način da se učenici obrazuju do četvrtog razreda, nakon čega moraju putovati u veći grad ili drugo selo javnim prijevozom. U drugoj osnovnoj školi učenici se obrazuju od prvog do osmog razreda.

„Pa srednja škola je isto dovoljno dost' udaljena, javnog prijevoza pošto nema, učenici su prisiljeni biti u domu ili otić' znači iz svog mjesta u neki drugi grad, tako da srednja škola bi isto mogla bit jer ima dovoljno prostora kod nas.“
(Sugovornica 6)

Od uslužnih djelatnosti svi sugovornici u selima imaju trgovinu mješovite robe u kojoj nabavljaju osnovne namirnice, dok za sve ostalo što se ondje ne može kupiti odlaze u veće gradove. Poljoprivrednih trgovina i apoteka u selu nema niti jedan sugovornik, za što su neki od njih izrazili potrebu. Neki od sugovornika istaknuli su kako u selu niti u obližnjim selima nemaju mesnicu, što ukazuje i na promjene rada i života. Gotovo svako domaćinstvo prije nekoliko godina imalo je dovoljno prehrambenih proizvoda (od mesa do voća i povrća) za zadovoljenje svojih potreba, ali i potreba sela. Paralelno s razvojem tržišta te uvoza i izvoza na državnoj razini mijenjale su se i cijene takvih proizvoda, zbog čega je stanovnicima ruralnog područja postalo neisplativo hraniti domaće životinje isključivo za svoje potrebe. Posao je to koji iziskuje iznimno puno truda i vremena, dok

istovremeno postaje sve manje isplativ. Samim time javlja se i potreba otvaranje mesnica (a možda uskoro i tržnica) u ruralnim područjima.

Financijske službe još su jedan bitan element zadovoljstva životom. Sugovornike se pitalo postoje li u njihovom selu pošta, osiguravajuća društva, banke i bankomati. Jedan je sugovornik, koji je istaknuo i dobru povezanost svog naselja s ostalim naseljima te postojanje javnog prijevoza u selu, naveo kako ni za financijskim službama nema potrebu jer je javni prijevoz dobar. Svi ostali sugovornici, koji nemaju dostupan javni prijevoz, istaknuli su potrebu za poštom ili bankomatom u svom naselju. Iako se mnogi od njih Internetom koriste i kako bi vodili financije, smatraju kako bi mnoge elemente infrastrukture trebalo uvesti zbog starijih i nemoćnih ili maloljetnika, dok njima samima svakodnevna vožnja iz tih razloga ne predstavlja problem. Dakle, temeljni infrastrukturni problem je upravo nepostojanje javnog prijevoza – poboljšanjem toga, poboljšalo bi se opće zadovoljstvo, odnosno zadovoljstvo životom mnogih drugih u selu jer bi samim time i ostale usluge, prethodno opisane, bile dostupnije.

Ako se razmatraju svi ovi elementi infrastrukturne opremljenosti sela, može se zaključiti kako, usprkos nedostatku mnogih usluga i institucija, sugovornici i dalje nemaju potrebu za njima. Istaknuvši ove infrastrukturne nedostatke, još se više ističe problem javnog prijevoza. Naime, svi sugovornici istaknuli su kako im je za svakodnevni život potreban, čak neophodan, automobil - gotovo svaki dan postoje određene obaveze koje iziskuju putovanje. Odlazak liječniku, plaćanje računa, kupovina namirnica, obrazovanje djece – sve su to svakodnevne obaveze koje se, primjerice, u većem gradu ispunjavaju bez poteškoća i pretjeranog vremenskog planiranja, dok si stanovnici sela to ne mogu dopustiti. Ovakvi rezultati o infrastrukturnoj opremljenosti ruralnih naselja u skladu su s rezultatima istraživanja kojim se utvrdilo da selima nedostaju i elementarne službe i institucije (posebice zdravstvene i obrazovne ustanove), zbog čega se seosko stanovništvo moralo koristiti takvim uslugama u većim i lokalnim središtima i gradovima (Župančić, 2005:617).

5.1.2. Način provođenja slobodnog vremena

U ovom radu slobodno vrijeme istražilo se kroz izravno pitanje o načinu provođenja slobodnog vremena te pitanjem o dostupnosti sadržaja – kulturnih, zabavnih i sportskih. Postoje već tipični obrasci provođenja slobodnog vremena, što se potvrdilo i u ovom istraživanju. Mladi poljoprivrednici, s obzirom na prirodu zanimanja kojim se

bave, slobodno vrijeme vežu uz zimski period jer tada imaju manji opseg posla nego što je to tijekom ostatka godine. Slobodno vrijeme provode na sljedeće načine: odlazak u kafić, kino ili bazene, bavljenje sportskim aktivnostima, druženje s prijateljima, kolegama ili s obitelji, odmaranje te korištenje Interneta i društvenih mreža.

Pa ne znam, slobodno vrijeme je već nekakav zimski period ili nekakvih mjesec dana u ljetu, znači, razmak između žetve i sjetve uljane repice, to je većinom malo odmor nekako, more nešto, a zimski period, onako, čisto ljenčarenje klasično [smijeh].“ (Sugovornik 3)

„Svoje slobodno vrijeme... provodim sa obitelji, ovaj, ali jako, jako ga malo, malo ga ima, tako da, nit' idem na more, jel' jednostavno nemam vremena... (...) Mi slobodno vrijeme provodimo kad je kiša [blagi smijeh] i, ovaj, eventualno ako je nedjeljom kiša pa sad ne možeš druge stvari obavljati papirnate il' nešto da moraš ić' u neku ustanovu – poreznu, mirovinsko, zdravstveno – ne znam ni ja šta, znači, ovaj, ali jako, na poljoprivredi nema puno slobodnog vremena, pogotovo 'ko se bavi isto plus i stočarstvom, ima krave ili nešto, pogotovo ti ljudi nemaju ni svetka ni petka, ni subote ni nedjelje...“ (Sugovornik 7)

„Koje slobodno vrijeme? [smijeh] Ako ga imam, a nemam, provodim ga, pa provodim ga malo nekad stolni tenis, nogomet, druženje s prijateljima. To su glavne tri okupacije u slobodno vrijeme.“ (Sugovornik 8)

Sugovornici su istaknuli kako u selu nema događaja na kojima bi se moglo provesti slobodno vrijeme, osim eventualno seoskog krama koji se odvija jednom godišnje, no unatoč tome tvrde da im ništa ne nedostaje baš iz razloga što se nalaze blizu gradova u kojima mogu otići u kino, kafić, klub, bazen, na koncert, zabavu i tako dalje. Na pitanje imaju li potrebe za događajima i aktivnostima u selu odgovaraju negativno, a razlozi za to su, kako navode, opet nedostatak mladih ljudi.

„Mislim da ne bi trebalo bit' ništa jer nema puno mladih tak' da bi to bilo beskorisno, džabe bačen novac.“ (Sugovornik 2)

„Pa igralište imamo, ali nije aktivno, nažalost jer, ono, mladih je sve manje tako da nemamo nekakvih sportskih događanja.“ (Sugovornik 3)

„Pa baš, iskreno, evo stvarno, mislim da ne, da nam u selu ništ' ne fali, da nema prevelike potrebe za još nečim kad evo mislim najviše zbog tog broja stanovnika sela jer nismo veliko selo, onda... tak da, mislim da ne bi bilo svrhe da se nešt' otvara i radi.“ (Sugovornik 5)

„Ne mogu ja fantazirat' o tom da bi mi još nešto trebali radit' i da bi zajednica trebala investirat' u taj kraj, jednostavno tu nema 'ko to ni koristit nit' to ima ni 'ko gradit. Jer mladih nema.“ (Sugovornik 8)

5.1.3. Pozitivne i negativne strane života na selu

Sugovornicima je bilo postavljeno izravno pitanje o pozitivnim i negativnim stranama života na selu. Pozitivne strane života na selu su sljedeće: vlasništvo nad kućom, zemljom i dvorištem, svjež zrak, priroda, tišina, mir, zdrav život i sloboda.

„...zato što čovjek puno vremena provodi u prirodi, na, na mirnom je mjestu, nije u, neka buka, galama i tak, nije jako prometno puno, ono, miran je život uglavnom eto, to je prva prednost, najveća.“ (Sugovornik 5)

„Sviđa mi se to, što ja kažem, kad ja odem, eto, u polje, u njivu, imam svoj mir i tišinu, ovaj, unatoč tom svom poslu, čovjek nekako nađe neku svoju zadovoljštinu, ovaj, što kažu – moje je, moje je. Ja ne volim buku, galamu i ovaj, e to ti je – mir, tišina. Dobro, tišina, kad radiš sa strojevima nije tišina, al' nekako ti je to, znaš da radiš ono što voliš i to te eto, na neki način, ispunjava.“ (Sugovornik 7)

Kao negativne strane života na selu sugovornici su navodili sljedeće: loša prometna infrastruktura i nedostatak javnog prijevoza. U tom kontekstu uspoređivali su selo s gradom te posebno isticali kako je život na selu skuplji od onoga u gradu.

„U manjim mjestima nema tol'ko akcije, popusta i nečega.“ (Sugovornica 6)

„Skuplje je jednostavno zato što kad si na selu, što god ti treba, bez auta ne možeš zamislit' život, znači, ti uvijek moraš ići u nekakav prvi grad, prvu veću općinu, a to sve košta, znači, opskrbljivanje hranom, opskrbljivanje bilo čim ti veže troškove, troškove. Briga o djeci, znači, sve jednostavno puno zamornije i iscrpljujuće i zahtjeva puno veći angažman.“ (Sugovornik 8)

Svi sugovornici su na izravno pitanje o zadovoljstvu materijalnom situacijom i životnim standardom odgovorili da su zadovoljni.

5.2. Iskustvo rada u poljoprivredi

Iskustvo rada u poljoprivredi istražilo se kroz pitanja o motivaciji za poljoprivrednu djelatnost, infrastrukturi i proizvodnji, prodaji proizvoda, financijama na OPG-u te percepciji zanimanja poljoprivrednika, što uključuje pitanja o pozitivnim i negativnim stranama bavljenja poljoprivrednom djelatnošću. Ovim setom pitanja utvrdile su se prednosti, nedostaci i prepreke bavljenja poljoprivrednom djelatnošću. Usprkos tome što postoje mnogi oblici poljoprivrednog zanimanja, u ovom radu mladi se poljoprivrednici bave isključivo ratarstvom. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva prema veličini utemeljenoj na korištenoj poljoprivrednoj površini mogu biti svrstana u četiri opće kategorije (Odak, 2017:32): vrlo malo, malo, srednje i veliko poljoprivredno gospodarstvo. Vrlo malo poljoprivredno gospodarstvo ono je na kojem se obrađuju manje od dva hektara zemlje, na malom od dva do dvadeset hektara, na srednjem od dvadeset do sto, a na velikom više od sto hektara. Prema tom kriteriju, u ovom istraživanju sudjelovali su nositelji pet malih, tri srednja i dva velika OPG-a, od čega je raspon hektara koji se obrađuju od dva do dvjesto i pedeset. U tom kontekstu valja napomenuti kako sugovornici u vlasništvu imaju tek pola ili manje od ukupnog broja hektara zemlje koju obrađuju.

5.2.1. Motivacija za poljoprivrednu djelatnost, obrazovanje i usavršavanje

Sugovornici su izravno pitani što ih je motiviralo na poljoprivrednu djelatnost, na što su odgovarali kako ih je potaknulo bavljenje tim poslom od ranije dobi (od „malih nogu“), obitelj, ljubav prema tom poslu ili pak dodatna zarada. Posebno treba istaknuti dodatnu zaradu kao motivaciju o kojoj su govorili isključivo poljoprivrednici mješovitog

gospodarstva, odnosno oni koji su stalno zaposleni van poljoprivrede, a koji se poljoprivredom bave kao dodatnim zanimanjem.

„...kao dodatnu zaradu zato što su u današnje vrijeme plaće male pa da dobijemo neku dodatnu zaradu i otvorila se mogućnost mladih poljoprivrednika, da dobijemo nešto veće poticaje i nečega...“ (Sugovornica 6)

„Pa u biti, bavio sam se, jel', i prije s tim, samo ajd', od ove godine sam odlučio to, kao, a da otvorim OPG, da, radi tih i poticaja i tak' možeš malo i pomoći od, recimo, države i tak'.“ (Sugovornik 10)

Bavljenje ovim poslom od rane životne dobi povezuje se s obiteljskim naslijeđem, što su sljedeća dva ključna elementa motivacije koje ističu sugovornici. Devet je sugovornika istaknulo kako se tim zanimanjem bave od najranije dobi te da su posao naslijedili od svojih očeva, dok se tek jedan sugovornik s mješovitog gospodarstva s tim poslom susreo po prvi puta zbog dodatne zarade. Samim time ovih devet sugovornika razvili su i ljubav prema poslu, što ih je posebno motiviralo da se nastave time baviti.

„...i poslije sam to jednostavno zavolio i eto tak sam dalje nastavio poslije škole.“ (Sugovornik 5)

„...svi koji su me poznali, su znali da sam ja zaljubljen s tim i da je meni sam' to, to, to i da mi je to, ono, život. I jednostavno to baš, ono, od malih nogu – ljubav i strast, koja se javila i koja ti je zvanje i kad je nešt', nešto nečije zvanje, tim' se treba bavit' jer tu ćeš bit najbolji, to voliš.“ (Sugovornik 8)

Svi sugovornici istaknuli su rad od „malih nogu“, odnosno od najranije dobi te su tako stjecali iskustvo rada u poljoprivrednoj djelatnosti. To su postizali uz pomoć roditelja, pretežito očeva, prijatelja, poznanika i agronomskih stručnjaka. Od deset sugovornika koji se bave ovim zanimanjem jedna je osoba visokoobrazovana sa završenim diplomskim studijem ekonomskog usmjerenja, dok je još jedna osoba u procesu obrazovanja – završava preddiplomski studij agronomskog usmjerenja te planira nastaviti obrazovanje i na diplomskom studiju. Ostalih osam sugovornika dio formalnog obrazovanja, dakle, van iskustava i komunikacije sa stručnjacima, stekla je putem kratkih

tečajeva i edukacija koje se održavaju na lokalnoj razini, a što su ujedno i preduvjet za određene mjere ruralnog razvoja i ostvarivanje prava na poticaj za mlade poljoprivrednike. Također, tih osam sugovornika ima završenu srednju školu kao najviši završeni stupanj obrazovanja, odnosno srednju stručnu spremu.

5.2.2. Infrastruktura i proizvodnja

Sugovornicima su postavljana pitanja o procesu proizvodnje, o kulturama koje obrađuju, o vlasništvu nad zemljom te godišnjim troškovima proizvodnje. Kako bi se uopće mogli baviti poljoprivrednom djelatnošću, mladim je poljoprivrednicima potreban osnovni proizvodni resurs, a to je zemlja. Nedostatak i nedostupnost zemljišta, kao i njegova cijena za zakup, mladim poljoprivrednicima u ovom istraživanju predstavlja prije svega iznimno veliku prepreku za daljnji razvoj OPG-a.

„To je sve dobro, ali nije dobro raspoređena državna zemlja, pojedinci imaju previše, a mi mladi koji bi htjeli raditi na selu zemlju ne možemo doći do zemlje od velikih. Sve je korumpirano.“ (Sugovornik 2)

„Najveći problem je znači sa zakupom zemljišta, trebao bi biti na duži rok i mislim da bi cijena trebala biti prilagođena cijeni proizvoda jer, ovoga, smatram da je zakup preskup i različit je zakup, normalno, različita je cijena zakupa. Mislim da bi trebalo biti na razini istoga ili po kvaliteti zemlje bar.“ (Sugovornik 3)

„Nema sredstva, ni zemlje ni ništa, da. E to je jako velik, jako veliki problem. I problem je to što je cijena zemlje otišla, kažem, u nedogled. Pogotovo zbog tih fondova. Veliki kad prođu, nabiju cijenu veliku, ni'ko to ne kontrolira – kako, zašto, zbog čega... ne znam.“ (Sugovornik 7)

„...za zemljište često puta teško dobiti i kredit jer ti trebaš dobiti kredit, a ne, a zemlja ti je... znači, zemljište je osnovni infrastrukturni, znači, osnovna sirovina, osnova da bi ti mog'o nešto dalje graditi i raditi nekakvu priču i analitiku i analizu i kakvu ćeš ti proizvodnju imati i šta ćeš ulagati i šta ćeš raditi – bez zemljišta ne možeš ništa. A kad ti dođeš bez ničega u banku s tim – s idejom da bi ti tražio kredit za zemljište na kojem ti onda trebaš kupiti sve, znači, od repromaterijala,

objekata, strojeva, znači, da ti nemaš, ne znam, to je jednostavno... jako teško je nekom mladom s idejom, s voljom, sa obrazovanjem, svejedno doć' do ikakvih novaca jer nemaš pokrića. Šta ćeš dat', ak' nemaš zemlju, oke, ideš kupovat zemlju, daš zemlju pod hipoteku, imaš, dao si zemlju, radiš, tu si i tak dalje. “ (Sugovornik 8)

Problem nedostatka i previsokih cijena zakupa zemljišta, a posebno državnog zemljišta, nisu samo problemi prikazani u ovim individualnim slučajevima, to su problemi šireg društva. Kako možemo očekivati razvoj ruralnih naselja na temelju poljoprivredne djelatnosti, koja još uvijek jest dominantno zanimanje ruralnih naselja, ako se ne pruži mogućnost mladima da dođu do osnovnog resursa – zemlje? Ovaj problem vrlo jednostavno implicira da će poljoprivredno zanimanje u svojoj biti i dalje ostati obiteljsko zanimanje – zanimanje koje se nasljeđuje generacijama. Prema tome, to je zanimanje namijenjeno onima koji već žive na selu i koji su s poljoprivredom već upoznati. Primjerice, oni koji se obrazuju u agronomskom smjeru (agronomske srednje škole ili fakulteti), ukoliko nemaju zemljište u svome vlasništvu ili vlasništvu obitelji, teško će, gotovo nemoguće, početi se baviti poljoprivredom.

5.2.3. Prodaja proizvoda

Unutar ovog seta pitanja, kojim se istražuje prodaja proizvoda, komunikacija s kupcima i komunikacija sa zadrugama, postavljena su pitanja o procesu prodaje, o načinima informiranja o mogućnostima prodaje, o proizvodnji za domaće i strano tržište te komunikaciji s kupcima i zadrugama. Svi sugovornici zadovoljni su mogućnostima prodaje svojih proizvoda – ističu da za prodaju imaju veći broj silosa kojima voze svoje poljoprivredne proizvode. Dakle, prodaju ih na domaćem tržištu, iako se iz silosa ti isti proizvodi voze i prodaju kako na području Hrvatske, tako i izvan nje, što znači da poljoprivrednici u suštini ne znaju plasiraju li svoje proizvode na domaće ili strano tržište. Temeljni problemi s kojima se pritom susreću su vezani uz nestabilnost cijene, odnosno uz problem tržišta i otkupa.

„Uspijeva sve dobro, ali je cijena uvijek loša. Nikad se ne zna cijena. Kad se proizvede i kad se proda, onda se tak zna cijena, nema cijene kad se posadi, kao u drugim državama. Njemačka, Austrija, Slovenija, oni znaju cijene čim idu sadit' nešto, a mi kod nas nemamo te cijene. “ (Sugovornik 2)

„...ponekad stvari budu jako loše, svake godine su sve manje i manje otkupne cijene.“ (Sugovornik 5)

„I ne znam, da otkupe, da dignu veću cijenu, recimo, kad otkupljuju kukuruz, pšenicu ili ne znam, nešto. Da bude stalno neka podjednaka cijena, a ne da oscilira previše.“ (Sugovornik 9)

S obzirom na to da se radi o mladim poljoprivrednicima, od kojih su neki tek nedavno otvorili svoj OPG, neki od njih nisu još došli do finalnog proizvoda, zbog čega nisu niti mogli dati odgovor na pitanja o prodaji proizvoda i komunikaciji s kupcima. Takvih je troje sugovornika, dok ostalih sedam sugovornika svoje proizvode prodaje otkupljivačima, s kojima neki od sugovornika već imaju ugovore što im osigurava prodaju. Jedan sugovornik ističe kako im se kupci javljaju i sami, ali iz intervju se može zaključiti kako se u tom slučaju radi o velikom i izrazito razvijenom OPG-u, koji posluje na području cijele Hrvatske, uključujući i poslovanje s globalnim trgovačkim lancima. Tek jedan od sugovornika, također nositelj velikog i razvijenog OPG-a, koristi agencije i reklame kako bi prezentirao svoje proizvode i tako privukao kupce. Mladi poljoprivrednici informiraju se o mogućnostima prodaje pretežito u komunikaciji s kolegama, prijateljima, susjedima i onima koji se također bave tim poslom.

U kontekstu prodaje proizvoda postavljena su i pitanja o poljoprivrednim zadrugama, odnosno sugovornike se pitalo jesu li upoznati s poljoprivrednim zadrugama, komuniciraju li s njima, jesu li dio zadruge i što o njima misle. Četiri sugovornika nisu upoznata sa zadrugama i njihovim načinom funkcioniranja, dok ostali sugovornici pokazuju podijeljena mišljenja – jedan sugovornik ističe nepotrebnost zadruga, pri čemu smatra da one nikako nisu dobra ideja, dok ostalih pet ističe pozitivne strane poljoprivrednih zadruga, ali i njihovu (ne)mogućnost ostvarenja u Hrvatskoj. Posebno se izdvaja jedan pozitivan stav sugovornika spram poljoprivrednih zadruga, koji ujedno tvrdi da one u Hrvatskoj ne mogu opstati:

„Zadruge da, ali u Hrvatskoj ne. (...) Jednostavno kod nas mora se dogoditi generacijska izmjena u nositeljima poljoprivrednih gospodarstva jer postojeći nositelji nema šanse da zadruge uspijevaju, ili jako mali broj. Znači kod nas je

jednostavno problem – mi ne možemo [izdah]... naš balkanski mentalitet uvjetuje sto drugih stvari. Mladi i moja generacija ja se nadam da će bit, da će imat taj doseg i tu mogućnost da se riješi tih nekih malo primitivnih, glupih barijera "ja moram bit' najpametniji, ja moram bit' najbolji, meni sve mora bit' prvo" da shvatimo da to treba gledat' i kroz brojke, da je ekonomski zdravo gledano, zdravo logički gledano da je zadruga – to su čisti novci za nas sve. (...) I onda svu godišnju dobit oni, znači, ta zadruga ostvaruje dobit koju kod nas ostvaruje sve neko drugi, a ne poljoprivredni proizvođači, tu dobit onda, u biti, odlučuju u kojoj strukturi budu – dio se ostavlja za ulaganje, za dalje obnovu, povećanje i tak dalje, a dio si isplaćuju kao čistu dobit svakom članu zadruge. I to je predobar sistem jer na taj način poljoprivredna ide dva koraka unaprijed i, normalno, brži je obrtaj novca, brže ćemo se razvit', ali kod nas zbog mentaliteta zadruge... ima par pokušaja, par su i propali, par su i završili, malverzacija u kojekakvim stvarima, jednostavno jako teško, jako teško do udruživanja i da poljoprivredni proizvođači shvate da je to dobro zapravo dobra stvar jer to nije strašno. I da zašto ne bi nas dvadeset il' pedeset s ovog područja kupilo, napravilo silos, otplatilo ga za tri il' pet godina, kroz dugoročni kredit i dalje zarađivalo novce, skladištilo svoju robu, sebi duže, prodalo dio... (...) ... e kad bi to zaživilo kod nas bi onda za pet godina već naša poljoprivreda bila na nekim drugim granama, ali realno gledajući ne bude tak skoro [blagi smijeh].“ (Sugovornik 8)

5.2.4. Financije na OPG-u

Pod temom financija sugovornici su odgovarali na pitanja o načinu vođenja financija, o poticajima te o načinu informiranja o poticajima. Odgovorili su i na pitanje o prosječnim godišnjim financijskim izdvajanjima u poljoprivrednoj proizvodnji.

Financije na OPG-u, uključujući brigo o ulazima i izlazima, o osiguranju, vođenju svih potrebnih papira i dokumentacije, sugovornici vode ili samostalno ili im to radi knjigovodstveni servis. Šest sugovornika brigu o financijama vodi samostalno, dok OPG-ovima čiji su nositelji ostala četiri sugovornika financije vodi knjigovodstveni servis. Godišnji troškovi ukazuju na promjenu i napredak poljoprivrede – tehnološke inovacije, potreba za povećanjem proizvodnje, osiguranje usjeva, vozila itd. – sve su to bitne stavke koje zahtijevaju redovita i dodatna ulaganja u poljoprivrednoj proizvodnji. Iznos prosječnih godišnjih troškova mladih poljoprivrednika varira ovisno o veličini obiteljskog

poljoprivrednog gospodarstva. Tako, primjerice, sugovornik koji obrađuje dva hektara na svom OPG-u prosječno godišnje financijski izdvaja oko tri tisuće kuna, dok onaj koji radi na OPG-u veličine dvjesto i pedeset hektara izdvaja oko petsto tisuća kuna. Odgovori na pitanja o vođenju financija i o godišnjim troškovima ukazuju na to koliko se poljoprivredno zanimanje promijenilo - godišnja izdvajanja u ovoj mjeri gotovo bi bila nezamisliva prije deset i više godina.

U okviru ulaska Hrvatske u Europsku Uniju, koja je omogućila poboljšanje proizvodnje uvođenjem EU fondova, poljoprivrednici su općenito dobili određenu financijsku sigurnost, pogotovo ako u obzir uzmemo prethodno spomenute nestabilne cijene, kao i nestabilnost tržišta. Svi sugovornici koriste državne poticaje, dok tek neki koriste one za mlade poljoprivrednike. Oni koji ih ne koriste ističu kako su se pokušavali prijavljivati na mjere i natječaje za te fondove, no, kako kažu, nisu na njima prošli iz njima nepoznatog razloga. Prvi problem s kojim se mladi poljoprivrednici, a može se pretpostaviti i svi drugi poljoprivrednici, susreću jest nedostupnost poticaja i nužno angažiranje stručne osobe koja se bavi pisanjem i vođenjem takvih projekata. Ističu prije svega kako je do europskih fondova teško doći zbog, kako navode, mnogih nepravilnosti i uvjeta koji primarni poljoprivrednici, oni koji se bave isključivo poljoprivredom, ne mogu ispunjavati.

„Pa dosta loše jer, kao, potiču mlade da imaju poljoprivredu i da se bave, da ostaju u državi, al onda kad se javite na neke natječaje il nešto za mlade poljoprivrednike, nema dovoljno jer, kao, ovi stariji imaju više godina ugovore ili nešto, onda njima na osnovu toga produžuju, a mi mladi ne možemo doć do toga, ak smo otvorili OPG nedavno.“ (Sugovornica 6)

Sugovornici se o poticajima informiraju putem Interneta, preko poljoprivrednih agencija, poznanika i kolega. Upotreba Interneta i komuniciranje s agencijama putem e-maila, kako ističu neki od sugovornika, još je jedan od bitnih i novijih elemenata u suvremenoj poljoprivredi.

„Većina ima knjigovodstvo, pogotovo tko je veći, ovaj, veće obiteljsko gospodarstvo ili ima nekoga u obitelji ko je završio ekonomsku školu pa mu on to vodi, ali samostalno – danas, što dalje, to sve teže jer stalno, stalno nova pravila igre i jednostavno češ morat biti i poljoprivrednik i knjigovođa i, ne znam ni ja, još malo

biti i pravnik tak da će svako gospodarstvo morat imat osobu koja će se samo baviti s time – knjigovodstvom, da tako kažem.“ (Sugovornik 7)

5.2.5. Percepcija zanimanja poljoprivrednika

Kako bi se utvrdila percepcija zanimanja poljoprivrednika, sugovornicima su se postavljala pitanja o pozitivnim i negativnim stranama bavljenja poljoprivredom. Uz to im se još postavilo pitanje o odnosu hrvatskog društva ili njihove okoline prema njima samima kao poljoprivrednicima.

Pozitivne strane poljoprivrede su rad za sebe, rad „od kuće“, sigurnost posla, samostalno određivanje radnog vremena, svestranost zanimanja, mogućnost razvoja i napretka, zdrava okolina te posljednje ljubav prema tom poslu.

„Pa, na primjer, k'o prvo, što sam sam sebi gazda, mislim, sam sebi planiram dan, raspored, kako da kažem i tak pos'o organiziram i to, imam pa većinu, dost' i slobodnog vremena i u sezoni kad je posla, onda ima posla, al' uglavnom eto, to je jedna od najpozitivnijih stvari što si sam svoj gazda, ajmo reć'.“ (Sugovornik 5)

Kao negativne strane poljoprivrede sugovornici su isticali nepopularnost tog zanimanja, administrativne prepreke, korupciju i pogodovanje „moćnijima“, ovisnost o vremenskim uvjetima, velik opseg posla, nestabilnost cijena i nesigurnost povezanu s cijenama te nedostatak vremena.

„...što se mali poljoprivrednici, koji bi se htjeli, koji bi htjeli povećati svoje, znači, gospodarstvo, jednostavno nemaju uvjete i mogućnosti, što hrpa nepravilnosti ima vezano za velike, znači, ovaj, poljoprivredna gospodarstva, njima se više pogoduje...“ (Sugovornik 7)

„Negativne strane bavljenja poljoprivredom su, govorim u današnje vrijeme, iz perspektive nas mladih, šta često puta poljoprivreda nije uopće popularno zanimanje i smatra se kao prljav posao, kao da je to, ajmo reć', dosta, iako generalno, mišljenje o poljoprivredi je da je poljoprivreda motika. (...) al' često puta zbog tih nekomunikacija sustava i svega skupa mladi ne iskoriste – kol'ki

dečki, prijatelji, kolege su mogli iskoristit' neke prilike, nisu zato jer nije ništa jasno rečeno – nigdje nije ništa jasno prezentirano i to je ogroman problem.“
(Sugovornik 8)

Odnos hrvatskog društva prema poljoprivrednicima, kako ga doživljavaju sami poljoprivrednici, jest negativan – smatraju kako u društvu nisu cijenjeni, a sve to isključivo zbog poticaja. Takav stav poljoprivrednika vjerojatno i jest opravdan, a razlog tome mogu biti mediji koji u suvremenom društvu iznimno snažno utječu na stvaranje određenih stavova i percepcija. Tako se poljoprivreda u medijima gotovo uvijek prikazuje u negativnom kontekstu, dok se u pozitivnom kontekstu pojavljuje samo u određenim poljoprivrednim emisijama, koje opet ne prati šire društvo, nego pretežito sami poljoprivrednici. Osim toga, takva percepcija društva može biti temeljena i na neznanju jer, kako smatraju mladi poljoprivrednici, poljoprivreda se smatra „zaostalim“ poslom na kojem se primjenjuju zastarjele tehnike rada. Ono s čim društvo nije upoznato jesu godišnji troškovi jednog poljoprivrednika koji danas mora ulagati u proizvodnju i mora preuzimati rizik u poslovanju jer jedino tako može ostvariti konkurentnost na tržištu. Također, moderna poljoprivredna proizvodnja temelji se na implementaciji modernih tehnoloških inovacija, što također iziskuje velike troškove. Zanimljivo je istaknuti da je nekoliko sugovornika vrlo oštro kritiziralo poticaje, pri čemu su isticali potrebu za ukidanjem ili smanjenjem istih, možda baš zbog takvog odnosa društva prema poljoprivrednicima. Nekolicina sugovornika istaknula je kako bi bolje bilo kad bi se u potpunosti ukinuli poticaji i uvele stabilne cijene na tržištu, odnosno cijene koje neće oscilirati do te mjere da poljoprivrednike svaku godinu ili sezonu ostavljaju u određenoj neizvjesnosti.

„Pa može se funkcionirat', naravno da je lakše se poticajima, ali znači kad bi nam olakšali svu tu prodaju osigurali i nekakvu cijenu otprilike, jel', od jedne granice do druge, da ne ide to sad u nebo i da ne ide skroz u bescjenje, nego da bude nekakva konstanta u par postotaka gore-dolje, to bi bilo puno sigurnije i bolje i onda nam taj poticaj ne bi puno ni značio ustvari, ne bi bio ni potreban. To je moje mišljenje otprilike.“ (Sugovornik 1)

„Poljoprivreda je danas nešto petnaest puta drugačije od motike i davno je prestala bit' motika jer vrijeme i razvoj novih implementacija i tehnologija u

poljoprivredi – od snimanja i mapiranja parcela sa dronom, sa strojevima koji u žetvi, sjetvi mjere prinos, mjere stanje tla i tak dalje – poljoprivreda je otišla doslovce u digitalno doba, jako velikim i brzim iskoracima. Mi tu na obiteljskom poljoprivredom gospodarstvu kod kuće dosta dobro i pratimo i strojevi koje imamo imaju SIM kartice, šalju podatke o navodnjavanju, jednostavno to, to je danas postala poljoprivreda dva nula ili pametna poljoprivreda, koja uključuje brojne softvere, aplikacije, koja, gotovo nijedan naš stroj ne radi bez navigacije, sve je GPS, RTK signali, postavljeno gdje je to otišlo u ogromnom smjeru naprijed. A generalno mišljenje je da je poljoprivreda motika i to je često puta, ajmo reć', podrugljivo, uvijek kao primitivno i glupo zanimanje i ti si bezveze što to radiš i što si ti na polju i zemlji i šta ti je to, šta ti je to.“ (Sugovornik 8)

Za negativnu percepciju poljoprivrednog zanimanja u društvu ne odgovara samo društvo, već i sami poljoprivrednici, kako to konstatira jedan od sugovornika.

„...i sami poljoprivrednici rade jednu veliku grešku... o čemu se radi – radi se, znači, o tome – on ima veliku površinu i sve to stoji, ali poljoprivrednici ne moraju voziti džipove i, ne znam ni ja, uzimat' neke skupe automobile, što mi, što hrpa ljudi radi, to meni k'o poljoprivredniku isto nije, nije mi jasno... vozilo ti treba, normalno, sve to stoji, ali ne treba ti sad džip za dvjesto tisuća kuna ili ne znam ni ja šta, ovaj, znači, s time sami, s tim činom rade lošu sliku prema svim poljoprivrednicima (...) i onda stvaraju jako lošu sliku o svim poljoprivrednicima. E to, to mi se ne sviđa.“ (Sugovornik 7)

5.3. Planovi za budućnost

U okviru ove teme sugovornicima su postavljena pitanja gdje se vide za deset godina – hoće li i tada živjeti na selu i baviti se poljoprivredom te pitanje o preporuci poljoprivrednog zanimanja mlađim generacijama ili djeci, ukoliko ih imaju. Svi sugovornici istaknuli su kako planiraju ostati živjeti na selu i baviti se poljoprivredom. Devet sugovornika odgovorilo je kako planira proširivati svoj OPG – neki od njih planiraju proširivati kupovinom zemljišta, dok nekoliko njih planira povećati u smislu proizvodnje nekih novih poljoprivrednih kultura. Očekivano, nositelj najvećeg OPG-a

odgovorio je kako trenutno teško stiže obavljati sve s obzirom na opseg posla, zbog čega ne planira uopće proširivati OPG.

Svi sugovornici preporučuju život na selu mlađim generacijama ili svojoj djeci. Smatraju da taj način života donosi puno više prednosti u usporedbi sa životom u gradu, posebice po pitanju dugoročnog zdravlja i kvalitete života. Također ističu kako je takav život bolji neovisno o izboru zanimanja.

„Naravno da bi, život na selu je najbolji, najbolji mogući je život na selu, život u ovim našim provincijama, kad ti znaš, kad krenem iz --- [sela], znam da sam za dve i pol-tri minute u centru --- [grada]. A kad ti u Zagrebu sjediš četrdeset pet minuta u gužvi, sjediš prvi put, sjediš drugi put, sjediš stoti put u životu, e dođe ti da stvarno nikad više ne dođeš u Zagreb. Jednostavno k'o prvo to – okoliš, zdravlje, odgajanje djece, prostor, pogledi, krajolik, zdravstvena ispravnost, sve oko tebe, voda, šta god hoćeš, jednostavno život na selu je, po meni, je skuplji, sigurno je skuplji nego život u gradu, ali dugoročno je bolji i ja mislim da je to svakome ljepši život u konačnici neg' u nekakvom stančiću.“ (Sugovornik 8)

Na pitanje o preporuci poljoprivrednog zanimanja mlađim generacijama ili djeci u obitelji sugovornici su podijeljenih mišljenja – šest sugovornika preporučuje poljoprivredno zanimanje, dok ostala četiri sugovornika ne preporučuje. Oni koji bi mladima preporučili bavljenje poljoprivrednim zanimanjem još jednom ističu pozitivne strane života na selu koje su u ovom slučaju povezane i s radom u poljoprivredi – rad u prirodi, samostalno određivanje radnog vremena, svestranost poljoprivrede i mogućnosti napretka itd. U tom kontekstu ističu kako bi njihovoj djeci kao nasljednicima OPG-a i zemljišta bilo puno lakše, nego nekome tko kreće bez ikakvih resursa, stoga je problem zemljišta opet glavna prepreka u poljoprivrednoj djelatnosti. Oni koji ne bi preporučili ovo zanimanje smatraju kako bi mladima bolje bilo da se visoko obrazuju i zaposle se negdje gdje imaju određeno radno vrijeme te stabilnu i sigurnu plaću. Iz svega navedenog uočava se kako se radno vrijeme, koje je u poljoprivrednoj djelatnosti vrlo fleksibilno te ovisi o vremenskim uvjetima, doživljava i kao pozitivan i kao negativan čimbenik.

6. Zaključak

Cilj istraživanja bio je empirijski i teorijski utvrditi iskustvo života na selu i rada u poljoprivredi mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika koji žive u selima Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije u svrhu utvrđivanja prednosti, nedostataka i prepreka bavljenja poljoprivrednom djelatnošću, kao i samog života na selu. Kvalitativnom metodom polustrukturiranog intervjua ostvarili su se cilj i svrha istraživanja. Uzorak je bio prigodni, a činili su ga deset mladih poljoprivrednika koji žive i rade u selima Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije. Ključne sociodemografske karakteristike bile su dob, mjesto stanovanja i zanimanje. Nakon provedbe intervjua uslijedila je njihova transkripcija, kodiranje u računalnom programu MAXQDA te naposljetku analiza i interpretacija.

Istraživanjem se utvrdilo kako su sugovornici u ovom istraživanju generalno zadovoljni životom na selu te životnim standardom i materijalnom situacijom, usprkos tome što su njihova sela infrastrukturno loše opremljena. Taj su problem posebno isticali kao onaj koji otežava život drugim skupinama, odnosno populaciji maloljetnih te starijih i nemoćnih osoba, dok njima samima, s obzirom na to da svi upravljaju vozilima i posjeduju prijevozna sredstva, to ne otežava život. Iz tog se razloga koriste uslugama dostupnim u drugim seoskim ili gradskim naseljima, pri čemu dodatno ističu kako je život na selu nezamisliv bez posjedovanja osobnog automobila. Kao pozitivne strane života na selu ističu posjedovanje svog prostora, zemlje i dvorišta, svjež zrak, prirodu, tišinu, mir, zdrav život i slobodu koju im sve to donosi. Kao negativne strane pritom ističu prometnu infrastrukturu, koja ujedno predstavlja i najveću prepreku života na selu. Slobodno vrijeme, kad ga imaju, provode odlaskom u kafić, kino ili na bazene, bavljenjem sportskim aktivnostima, druženjem s prijateljima, kolegama ili obitelji te odmaranjem.

Pozitivne strane bavljenja poljoprivredom, prema sugovornicima, su rad za sebe, rad „od kuće“, sigurnost posla, samostalno određivanje radnog vremena, svestranost zanimanja, mogućnost razvoja i napretka te zdrava okolina. Negativne strane tog posla su nepopularnost tog zanimanja, ovisnost o vremenskim uvjetima, velik opseg posla, nestabilnost cijena i s tim povezana nesigurnost i nedostatak vremena. Pritom su se kao najveće prepreke bavljenja poljoprivredom isticale administrativne prepreke s kojima se poljoprivrednici suočavaju, nedostatak zemljišta te korupcija i pogodovanje „moćnijima“, što se posebno ističe kod prijavljivanja na natječaje za europske i druge

fondove. Sugovornike, odnosno mlade poljoprivrednike, na poljoprivrednu je djelatnost motiviralo bavljenje tim poslom od ranije dobi (od „malih nogu“), obitelj, ljubav prema tom poslu ili pak dodatna zarada. Dodatnu zaradu kao motivaciju za bavljenje poljoprivredom posebno su isticali oni koji rade na mješovitom poljoprivrednom gospodarstvu. Po pitanju proizvodnje svi se bave isključivo ratarstvom, što bitno određuje i njihovo slobodno vrijeme – imaju ga pretežito tijekom zimskog perioda. Najčešće nisu upoznati s tim gdje u konačnici završe njihovi proizvodi iz razloga što ih prodaju otkupljivačima, odnosno pretežito u silose, kojih u njihovoj blizini ima dovoljno. S obzirom na prepreke s kojima se susreću prilikom proizvodnje i prodaje svojih proizvoda, sugovornici su iznenađujuće slabo informirani o zadrugama. Kod onih koji su s tim upoznati, uočavaju se pozitivna i negativna mišljenja o zadrugama i njihovom funkcioniranju. Nadalje, sami svoje zanimanje percipiraju vrlo pozitivno, iako smatraju da u širem društvu nisu cijenjeni.

Ovim istraživanjem došlo se i do prijedloga rješenja problema s kojima se susreću ovih deset mladih poljoprivrednika. Ako uzmemo u obzir da veći dio poljoprivrednika u Hrvatskoj radi na manjim OPG-ovima, odnosno obrađuju manje i raštrkane površine, nameću se zadruge kao potencijalno rješenje jer bi tako zajedno funkcionirali unutar organizacije koja bi pojedincima osigurala proizvodnju – kako po pitanju mehanizacije, tako i po pitanju cijene proizvoda, za koju su sugovornici u ovom istraživanju utvrdili kako je izrazito nestabilna. Zadruge bi u tom slučaju potpomogle daljnjem razvoju i ulaganju u poljoprivrednu proizvodnju, što bi na nacionalnoj razini bilo od iznimnog značaja za gospodarski rast, ali i na županijskoj i lokalnoj razini za razvoj ruralnih sredina. Nezadovoljstvo poticajima kojeg su iskazali sugovornici također se može riješiti uvođenjem kontroliranja korištenja poticaja. Uvođenjem veće kontrole poticaja i pravednim korištenjem istih, ne samo da bi ovi mladi poljoprivrednici bili zadovoljniji, već bi se kroz određeno vremensko razdoblje promijenila i negativna percepcija poljoprivrednog zanimanja, kako su ju opisali sugovornici u istraživanju.

S obzirom na prirodu ovog istraživanja i uzorak od deset sugovornika, ne postoji mogućnost generalizacije, odnosno poopćavanja dobivenih rezultata. Dobiveni rezultati svakako ukazuju na potrebu za daljnjim istraživanjima ove teme i sličnih tema iz sociološke perspektive, a posebice iz perspektive sociologije sela.

7. Literatura

- Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2019) Upisnik poljoprivrednika. *Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju*. URL: <https://www.apprrr.hr/upisnik-poljoprivrednika/> (10.08.2020.)
- Agrobiz i Agencija za plaćanja u poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (2016) Što je Zajednička poljoprivredna politika? *Agrobiz*. URL: <https://www.agrobiz.hr/eu-fondovi/sto-je-zajednicka-poljoprivredna-politika-9> (10.08.2020.)
- Agrobiz (2017) Fantomski OPG-ovi: Čak 70 449 OPG nema niti jednog člana gospodarstva. *Agrobiz*. URL: <https://www.agrobiz.hr/agrovijesti/fantomski-opg-ovi-cak-70-449-opg-nema-niti-jednog-clana-gospodarstva-5584> (10.08.2020.)
- Agrobiz (2020) Poljoprivredne zadruge u Hrvatskoj: Dugo gušeni potencijal konkurentnosti. *Agrobiz*. URL: <https://www.agrobiz.hr/agrovijesti/poljoprivredne-zadruge-u-hrvatskoj-dugo-guseni-potencijal-konkurentnosti-14763> (11.08.2020.)
- Agroklub (2016) Tko je točno mladi poljoprivrednik? *Agroklub*. URL: <https://www.agroklub.com/financiranje/tko-je-tocno-mladi-poljoprivrednik/24064/> (10.08.2020.)
- Božić, Šprajc i Srblić (2019) Croatian Co-operatives' Story of Revival: Overcoming External Obstacles. *Journal of Co-operative Organization and Management*, 7 (2).
- Broz, T. i Švaljek, S. (2019). Mikrokozmos zadružnog gospodarstva: gdje i kako posluju hrvatske zadruge? *Sociologija i prostor*, 57 (2 (214)): 107-138.
- Cifrić, I. (2003) *Ruralni razvoj i modernizacija*. Zagreb: IDIS.
- Cifrić, I. i Trako, T. (2010) Društvo i okoliš u vremenskoj perspektivi. O sociologiji i menadžmentu vremena. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 48 (1:186):19-49.
- Defilippis, J. (1993) *Obiteljska gospodarstva Hrvatske*. Zagreb: AGM.
- Dilić, E. (1977) Seoska omladina i poljoprivredno zanimanje. U: Bešker, I. (ur.) *Seoska omladina danas*. Zagreb: Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a.
- Državni zavod za statistiku (2011) *Model diferencijacije urbanih, ruralnih i prijelaznih naselja u Republici Hrvatskoj*. URL: https://www.dzs.hr/Hrv/publication/metodologije/metod_67.pdf (09.08.2020.)
- Državni zavod za statistiku (2011) *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema ekonomskim obilježjima*. URL: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1585.pdf (10.08.2020.)
- Europska komisija (pristupljeno:11.08.2020) *Mladi u poljoprivredi*. URL: <https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/income-support/young-farmershr#youngpeopleinfarming> (11.08.2020.)

- Hodžić, A. (2002) Seoska svakidašnjica. U: Seferagić, D. (ur.) *Selo: izbor ili usud*. Zagreb: IDIS.
- Ilišin, V. (1990) Slobodno vrijeme mladih seljaka. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 109-110:295-304.
- Jurišić, Ž. (2014) Hrvatska poljoprivreda u zajedničkoj poljoprivrednoj politici Europske unije: sadašnjost i sutrašnjica. *Civitas Crisiensis*, 1 (1):207-221.
- Martić, M. (1971) Odnos prema zemlji i percepcije statusa i zanimanja poljoprivrednika. *Sociologija sela*, 9(4-34):3-21.
- Martić, M. (1988) Percepcija društvenog položaja i „zanimanja“ poljoprivrednika. *Sociologija sela*, 26 (3-4; 101-102):333.-345.
- Mendras, H. (1976) *Seljačka društva. Elementi za jednu teoriju seljaštva*. Zagreb: Globus.
- Mihovilović, M. (1977) Slobodno vrijeme. U: Bešker, I. (ur.) *Seoska omladina danas*. Zagreb: Centar za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a.
- Odak, I. (2017) Analiza fragmentiranosti zemljišnih posjeda i primjena rezultata u gospodarenju poljoprivrednim zemljištem. *Geodetski fakultet: doktorski rad*. URL: <https://www.bib.irb.hr/924442>
- Penezić, Z. (2006) Zadovoljstvo životom u adolescentnoj i odrasloj dobi. *Društvena istraživanja*, 15 (4-5 (84-84)):643-669.
- Seferagić, D. (1990) Razlike u stanovanju između grada i sela. U: Seferagić, D. i Milinković, B. (ur.) *Promjene u svakodnevnom životu sela i grada*. Zagreb: IDIS.
- Seferagić, D. (2002) Selo između tradicionalne i virtualne zajednice. U: Seferagić, D. (ur.) *Selo: izbor ili usud*. Zagreb: IDIS.
- Stipetić, V. (2005) Razvitak poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj: tendencije, stanje i osnovni problemi. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, 23 (1):25-50.
- Svirčić Gotovac, A. (2006) Kvaliteta stanovanja u mreži naselja Hrvatske. *Sociologija i prostor*, 44 (171 (1)):105-126.
- Šimić, Z. (2019) Prvi rezultati dubinske analize stručnjaka Svjetske banke o statusu hrvatske poljoprivrede. *Euractiv*. URL: <https://euractiv.jutarnji.hr/HiP/poljoprivreda/article9137489.ece>
- Štambuk, M. (1990) Neke značajke ruralnog prostora. U: Seferagić, D. i Milinković, B. (ur.) *Promjene u svakodnevnom životu sela i grada*. Zagreb: IDIS.
- Štambuk, M. (2002) Selo u europskom iskustvu. U: Štambuk, A; Rogić, I.; Mišetić, A. (ur.) *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Ivo Pilar.
- Štambuk, M. i Mišetić, A. (2002) Neki elementi socijalne i tehničke infrastrukture hrvatskog sela. U: Štambuk, A; Rogić, I.; Mišetić, A. (ur.) *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*. Zagreb: Ivo Pilar. Str. 155.-177.

Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (NN 29/18). Narodne novine. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_03_29_585.html (10.08.2020.)

Župančić, M. (1968). Slobodno vrijeme seoske omladine. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 22:67-76.

Župančić, M. (1990) Modernizacija seoskih gospodarstava. U: Seferagić, D. i Milinković, B. (ur.) *Promjene u svakodnevnom životu sela i grada*. Zagreb: IDIS.

Župančić, M. (2002) Vitalni poljoprivrednici i drugi akteri u razvoju ruralnih područja. U: Seferagić, D. (ur.) *Selo: izbor ili usud*. Zagreb: IDIS.

Župančić, M. (2005). Infrastrukturna opremljenost hrvatskih seoskih naselja. *Sociologija i prostor*, 43 (3(169)):617-657.

8. Prilozi

Tablica 1. Sociodemografske karakteristike sugovornika i obilježja njihovih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava

Sugovornik	Županija	Dob	Spol	Stupanj obrazovanja	Broj hektara (ha) na OPG-u	Broj hektara (ha) u vlasništvu	Godišnja izdvajanja na OPG-u(kn)	Tip OPG-a prema veličini	Tip gospodarstva prema zaposlenju
S1	Požeško-slavonska	38	M	SSS	8,5	4	30 000	mali	mješovito
S2	Požeško-slavonska	33	M	SSS	26	21	50 000	srednji	OPG
S3	Bjelovarsko-bilogorska	39	M	SSS	250	50	500 000	veliki	OPG
S4	Požeško-slavonska	24	M	SSS	50	20	200 000	srednji	OPG
S5	Požeško-slavonska	23	M	SSS	100	50	300 000 do 350 000	veliki	OPG
S6	Požeško-slavonska	27	Ž	VSS	13	9	25 000	mali	mješovito
S7	Bjelovarsko-bilogorska	39	M	SSS	7	3	40 000	mali	mješovito
S8	Bjelovarsko-bilogorska	22	M	SSS	90	17	-	srednji	OPG
S9	Bjelovarsko-bilogorska	30	M	SSS	3	1,5	10 000	mali	mješovito
S10	Bjelovarsko-bilogorska	32	M	SSS	2	2	3 000	mali	mješovito

9. Sažetak

Cilj ovog istraživanja je empirijski i teorijski utvrditi iskustvo života na selu i rada u poljoprivredi mladih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstvenika koji žive u selima Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije u svrhu utvrđivanja prednosti, nedostataka i prepreka bavljenja poljoprivrednom djelatnošću i života na selu. Kvalitativnom metodom polustrukturiranog intervjua s deset mladih poljoprivrednika iz sela Bjelovarsko-bilogorske i Požeško-slavonske županije ostvarili su se cilj i svrha istraživanja. Istraživanjem se utvrdilo da su pozitivne strane života na selu vlasništvo nad kućom, zemljom i dvorištem, svjež zrak, priroda, tišina, mir, zdrav život i sloboda, dok se kao negativna strana ističe loša infrastrukturna opremljenost. Pozitivne strane bavljenja poljoprivredom su rad za sebe, rad „od kuće“, sigurnost posla, samostalno određivanje radnog vremena, svestranost zanimanja, mogućnost razvoja i napretka te zdrava okolina, dok su negativne nepopularnost tog zanimanja, ovisnost o vremenskim uvjetima, velik opseg posla, nestabilnost cijena i s tim povezana nesigurnost i nedostatak vremena. Kao najveće prepreke bavljenja poljoprivredom, s kojima se mladi poljoprivrednici u ovom istraživanju suočavaju, isticale su se administrativne prepreke, nedostatak zemljišta, korupcija i pogodovanje „moćnijima“.

Ključne riječi: Bjelovarsko-bilogorska županija, Požeško-slavonska županija, selo, zadovoljstvo životom, poljoprivreda, mladi poljoprivrednici

Abstract

The aim of this research is to empirically and theoretically determine the experience of rural life and work in agriculture of young family farmers living in the villages of Bjelovar-Bilogora and Požega-Slavonia counties in order to determine the advantages, disadvantages and obstacles of farming and living in the countryside. The goal and purpose of the research were achieved by a qualitative method of semi-structured interview with ten young farmers from the villages of Bjelovar-Bilogora and Požega-Slavonia counties. The research found that the positive aspects of life in the countryside are ownership of the house, land and yard, fresh air, nature, silence, peace, healthy life and freedom, while the negative side is poor infrastructure. The positive aspects of agriculture are working for oneself, working “from home”, job security, self-determination of working hours, versatility of the profession, the possibility of development and progress and a healthy environment, while the negative are unpopularity of this occupation, weather dependence, large scope of work, price instability and the associated insecurity and lack of time. The biggest obstacles to agriculture, which young farmers face with, were administrative obstacles, lack of land, corruption and favoring the “more powerful”.

Key words: Bjelovar-Bilogora County, Požega-Slavonia County, life satisfaction, agriculture, young farmers